

szombat

2005. szeptember
5765 Áv-Elul

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.

Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár Jáoz-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)

Gadó János, Novák Attila

Deák Andrea
(szerkesztőségi titkár)
Fritz Éva (pénzügyek)

Állandó külső munkatársak:

Csáki Márton, Peremiczky Szilvia,
Várnai Pál

A megjelenést támogatja:
Ronald S. Lauder Alapítvány,

Nemzeti Kulturális Alapprogram,

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi.

Terjeszti a LAPKER Rt.

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2005. augusztus 1-én.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.com
Címünk az interneten:
http://www.szombat.com

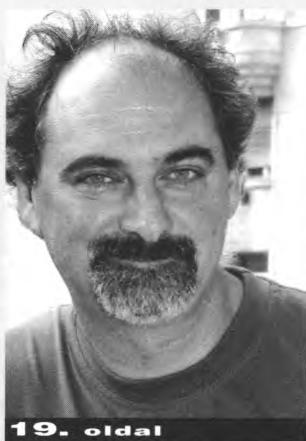
Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-2006703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomdai előállítás:
Szikra Lapnyomda Rt.
Felelős vezető:
Máthé Sándor
Internet:

www.szikralapnyomda.hu

E-mail: info@szikralapnyomda.hu

19. oldal

25. oldal

29. oldal

30. oldal

ÁLLÁSPONT

- 4 Novák Attila
Szétszórtak menedéke?

VILÁG

- 6 **Másnap, London után** (Eperjesi Ildikó)
7 **Farkas Éva halálára** (Novák Attila)
8 Szántó T. Gábor
Németországi napló
14 **Kelet, Afrika -
anziksz a Sínairól** (Csáki Márton)

HAZAI DOLGAINK

- 16 Új elnök a Mazsihisz élén
Papírforma
16 „Ha valaki kritizálni meri
a hűbérurat, a hűbéresek
egységbe tömörülnek”
Interjú Heisler Andrással
18 „Hol számárpád van, ott rendes
ember abban ül”
Bächer Ivánnal beszélget Várnai Pál

MÉDIAKRITIKA

- 20 **Elfogultságok**

HAGYOMÁNY

- 21 **A teremtés az aggadában**

KULTÚRA

- 24 **Egy író élete** (Dezsényi Katalin)
25 Isaac Bashevis Singer
Vallomás
26 **Búcsú Saul Bellow-tól**
28 Lajtai Langer Péter
Meggyőződés és kétség
30 **Kié az illatosabb szappan?**
Izraeli filmtavas (Surányi Vera)
32 „A jó hírek általában váratlanok”
Interjú Tarbay Dávid izraeli íróval
(Shiri Zsuzsa)
33 **Utópia nem létezik** (Csáki Márton)

Szétszórtak menedéke?

A zsidó állam sorsát figyelve megállapítható, hogy mintha a megvalósulás ténye kioltotta volna az azt megteremtő lázas vágyat. Vagy legalábbis az új nemzetet teremtő és a múlttal végképp szakítani óhajtó forradalmi ideológia vált maga is történelemmé, s a história egyre inkább beágyazza Izraelt a zsidó történelem szokásos menetébe.

Ezért a mai Izraelről alkotott ismereteinket annyira meghatározzák a zsidóságról alkotott tradicionális képeink, vízióink, hogy elhomályosul az a tény, mi is történik e hús-vér emberek által lakott országban. Hogy egykoron éppen a történelmi zsidó lét borzalmaiktól, a gettótól akartak volna elszakadni az egykori honfoglalók, s nem visszatérni óhajtottak volna oda. A valódi Izrael képét mediatisztált pólusok határozzák meg. Antiszemiták, akik szerint minden, amit a zsidó állam tesz, rossz, mivel zsidó nem tehet jót, csakis azért, mert zsidó, és akkor sem, ha állama van. Erre pedig úgy reagálnak a zsidó lobbisták, az *Israel advocacy* felkent prófétái és a neokonzervatív tábor elemzői, hogy Izraelt szintén nem hajlandók ugyanolyan mércével mérni, mint a többi államot, hiszen minden Izraelt érő bírálatban antiszemita és/vagy modernitásellenes/Amerika-ellenes támadást vélnék felfedezni. Az antiszemita érvelés bornírtságát nem érdemes taglalni, ám veszélyes az utóbbi álláspont is, mivel a zsidóság múltbeli sérelmeire hivatkozva teszi kritizálhatatlanná a zsidó államot, hiszen itt minden kritika *ab ovo* antiszemitává válik, s las-

san a kritikusok is. Ha Izraelnek a történelmi sérelmek miatt többletjogokat követelnek a nemzetközi politikai porondon, felszámolódik az objektív nézőpont is, hiszen az Izraelt bírálók eleve „antiszemiták”, az Izraelt védők viszont „apologéták” lesznek.

Bár a két felfogás társadalmi veszélyessége teljesen más, és a nyugati, új antiszemizmus a zsidók helyett valóban Izraelt „üti”, mind a két álláspont téves.

De milyen is a valódi Izrael? Próbáljunk meg triviális kijelentéseket megvizsgálni.

„*Izrael a Közel-Kelet egyetlen demokráciája.*” Ez teljes mértékben igaz, hogyha a parlamentáris rendszert és az alapvető szabadságjogok érvényesülését nézzük. Izraelben olyan mérvű szabadság van, amelyhez hasonló sehol sincs a Közel-Keleten, és ez óriási teljesítmény. Igen ám, de ez a demokrácia problematikus. Mivel a zsinagóga és az állam nincs elválasztva, az állampolgárságot a zsidó leszármazáshoz kötik, ugyanakkor a nem halachikus zsidók mégsem egyenjogú állampolgárok. Ezzel leginkább a zsidók életét keserítik meg; hiszen a nem halachikus zsidók neológ/konzervatív betérését nem fogadják el, kizárólag az ortodoxot, s ezzel megnehezítik az izraelivé asszimilálódás lehetőségét, viszont ortodoxnak kell hazudnia magát az illetőnek, ha akár egyetlen folt van a halacháján, és *izraeli akar lenni. Ortodoxnak lenni Izraelben, hacsak nem a vallásosnemzeti táborhoz csatlakozik, az államtól való elidegenedést jelenti, mivel a szigorúan vallásos zsidók csak*

de facto fogadják el az államot. Államtól elidegenedett állampolgárokat kreál így a zsidó állam, ahelyett, hogy lojalitást teremtené.

„*Izraelt és a zsidókat mindig bántják a világban. Áldozatok vagyunk.*” Bizonyos szempontból igen (bár a világ nem ennyire fókuszált helyén is van legalább ilyen méretű terror és halál, csak az nem érdeklő a nemzetközi sajtót), ám elfeledkezünk arról a tényről, hogy az izraeli zsidók gazdaságilag sikeresnek mondhatók, hogy a GDP nagyon magas, hogy az ország belépett a high-tech világba. Magyarul, a legfejlettebb országokéhoz hasonló iparral, mezőgazdasággal, élet színvonallal rendelkezik. Az izraeliek sokkal jobban élnek, mint az arab államok polgárai, és az életnivó több EU-országot is leköröz. A hajdan a zsidó építőmunkára oly büszke Izraelben ma már a legtöbb fizikai munkát nem zsidók végzik; a zsidó államot is elérte a fejlett országok végzete, s komoly izraeli tőkeexport irányul – többek között – Kelet-Közép-Európába.

„*Az izraeli arabok teljes jogú állampolgárok.*” Ez több szempont miatt szintén nem érvényesülhet. A jog sohasem választható el a jogalkalmazástól, s az izraeli arabok jogai nem érvényesülnek a gyakorlatban: sokszor kiszorulnak a munkaerőpiacról, és az „arab szektorba” vonulnak vissza, mivel a zsidó munkaadók nem alkalmazzák őket. Izraelben sok állás és állami juttatás elengedhetetlen feltétele a katonai szolgálat, az izraeli arabokat pedig (egyébként érthető okokból) nem hívják be a seregbe. Ezzel automatikusan megteremtik a diszkrimináció lehetőségét. Természetesen ez a probléma nem függetleníthető a környező arab világ ellenséges álláspontjától, az izraeli arabok kétes lojalitásától, de izraeli oldalról épp a loja-

litás kialakulásának előfeltételeit s így az integrációt kellene erősíteni: arab falvakon keresztül vezető utakkal, csatornázással, az egyenlő feltételek biztosításával. S akkor még nem beszélünk a katonai közigazgatás alatt élő ciszjordániai arabok jogfosztott életétől, akik – például – ha az egyik faluból a másikba akarnak menni, katonai ellenőrző pontokon kell áthaladniuk. Természetesen Izrael szempontjából érthető biztonsági óvintézkedésekről van szó, de az ott élő arabok életét súlyosan korlátozza. Ha ehhez hozzátesszük a területeken élő telepések megannyi többletjogát, akik ezt az állapotot a végsőkig fenn tartanák, elmondhatjuk, hogy morálisan tarthatatlan állapot más jogok és kötelezettségek fenntartása a lakosság két szektorára. Politikailag-demográfiailag pedig öngyilkosság a többmillió arabság Izraelen belül tartása, amikor világos, hogy a telepések még csak megközelítőleg sem lesznek soha annyian, mint a palesztinok, így a terület soha nem lesz valóban Izrael része.

„Izrael kicsiny, ellenségek közt élő állam, mindig csak reagál a támadásokra.” Az arab országok folyamatosan támadták Izraelt, s a zsidó állam védekezett vagy megelőző csapásokat hajtott végre. Ám azt se felejtjük el, hogy a Likud és a tőle jobbra álló pártok történetileg és víziójuk szerint tényleg nacionalista pártok, azaz a terjeszkedés ideológiáját, a „Nílustól az Eufráteszig” elképzelését, az „Erec Jisrael slémá”-t, azaz a teljes és csonkítatlan Izrael Földje elképzelését vallják. Ez annak ellenére így van, hogy a Likud nagy párt és a fősodor elfogadja a területi kompromisszumokat. Tehát a területi integritás nem pusztán a radikális palesztinok támadásainak következménye, hanem inherent jobboldali/vallásos cionista elképzelés. Még a Saron-kormány tervezett gázai kivonulását (bibliai relevanciával nem rendelkező területekről) is ellenzi a Likud jobboldala. Azért a baloldal is (legalábbis a kezdetekben) terjeszkedéspárti volt, az izraeli szekuláris és vallásos jobboldal volt a telepes mozgalom „szülőanyja”. Mivel e mozgalom terjeszkedését a politika gátolja, defen-

zívában van, ám forradalmi potenciálja bármikor érvényesülhet akkor, ha „jobb idők” jönnek. A telepes társadalom kicsiny, de hangos szeletét alkotja Izraelnek, konformizált jesivákban, iskolákban tanulnak a gyerekeik, a Likudra szavaznak, és bármikor mozgósítható magvát alkotják egy majdani zsidó polgárháborúnak. Csakúgy, mint a harcias, a zsidó hagyomány minimumát is elutasító, intoleráns szélsőbaloldal. Mindenesetre vannak olyan politikai irányzatok Izraelben, amelyek a terrorizmust (is) a történelmi föld benépesülésének elengedhetetlen (ám szomorú) feltételének vélik, és nem akarnak békét. Szomorú, de így van.

„Izrael a szétszórtak menedéke.” Ez igaz volt addig, amíg a világ nem volt ennyire globalizált, és az antiszemitizmus „lokális” volt. A zsidó állam erre tényleg megoldást nyújtott, hiszen elég volt emigrálni ahhoz, hogy a zsidógyűlölők látványa végleg eltűnjön. De ma, az atomkorszakban, amikor az antiszemitizmus is globalizálódott, a zsidóság megsemmisítésének esélye is nőne, ha minden zsidó a Föld egyetlen pontján tömörülne. Elég lenne egy-két iszlám bomba, és a zsidóság megsemmisülne. Úgyhogy azok, akik a diaszpóra teljes felszámolását kívánják előmozdítani, súlyosan tévednek.

E sorok írója mégis, vagy inkább ezért, nagyon szereti Izraelt. Nem valamiféle eszkatologikus út végső állomását látja benne, ám szereti a héber nyelvet, szívesen betűzi a héber városok és falvak neveit, kedveli az izraeli életforma megannyi vonását, és nagyra tartja, hogy a Tóra és a zsidó tudomány ma Izraelben lakozik. Azaz, a zsidó kollektivitásnak és szellemnek olyan magasrendű és egyben modern kifejeződését látja benne, amely nem csak az ott élőkben, de az itt élőkben is a legnagyobb büszkeség érzetét kelti. Egy csónakban evezünk a nem túl nagy zsidó tengerben, amelyet illúzióktól vezérelve, olykor óceánnak hiszünk.

Novák Attila

OLVASÓINK ÍRJÁK

Tisztelt Szerkesztőség!

Engedjék meg, hogy a *Szombat* internetes kiadásában megjelent, Heisler Andrással készült interjú bevezetőjéhez fűzzek néhány megjegyzést. Mivel egyike voltam a „három független jogásznak”, szükségesnek tartom megemlíteni, hogy a bevezetőben említetekkel ellentétben a hozzászólásra engem sem Heisler András, sem más nem kért fel. Sietek leszögezni, hogy ha András megkért volna, megtiszteltetésnek veszem és eleget is tettem volna felkérésének. Független legfeljebb abban az értelemben vagyok, hogy nem kötődöm anyagilag a hitközséghez. Ugyanakkor tagja vagyok a Mazsihisz közgyűlésének, így elkötelezettje a zsidó közéletnek. „Független szakértőnek” éppen azt kellene nevezni, aki semmilyen módon nem tagja a zsidó közéletnek, kizárólag csak a szakmai tényeket ismeri és elemzi, és ezért díjazást kap (jelen esetben a Mazsihisztől). Sokat elárul a Mazsihiszről, hogy a jelen esetben éppen azokat kellett „függetlennek” nevezni, akik ugyan tagjai a Mazsihisz közgyűlésének, de nem függenek anyagilag tőle. A közgyűléshez azért szoltam hozzá, mert jogász vagyok, ügyvéd, és e-mail címből is kitűnően, a világ egyik legnagyobb ügyvédi cégének magyarországi irodáját vezetem. A jogász az egyetem elvégzése után, az ügyvéd pedig a kamarába való bejegyzésekor tesz esküt arra, hogy nem vesz részt a jog megsértésében. Ezeket az esküket én komolyan veszem, és ezért fel kellett szólalnom a jogszerűtlenül megtartani kívánt közgyűlés ellen. Azt ugyanis, hogy mikor szabályos a közgyűlés, nem a megjelentek szavazata, vagy „én ugyan nem vagyok jogász, de...” hozzászólása dönti el, hanem a jogszabályok és az alapszabály. Ezek szerint pedig a „gyűlés” nem a közgyűlésre vonatkozó szabályok szerint és napirend nélkül került összehívásra. Félek tőle, hogy az ezzel ellenkező értelmezést hangoztatókat ez esetben jogon túli szempontok vezetik.

Tisztelettel

dr. Köves Péter
ügyvéd
Budapest

Másnap, London után

A legalább 56 halálos áldozatot követelő londoni terrortámadások után az európai vezetők ismét fogadkoznak, hogy szigorú biztonsági intézkedéseket hoznak. Mostantól arra kell számítanunk, hogy hosszabb ideig archiválják telefonos és internetes kommunikációink nyomait és még a vallásgyakorlás helyén is kukkolhatnak a titkosszolgálatok.

Atavalyi madridi robbantások utáni első felháborodás nyomán számos ígéret született az Európai Unió tagállamai közötti biztonsági együttműködésre vonatkozóan, amelyek aztán javarészt elsikkadtak. Most viszont a brit főváros tömegközlekedése ellen intézett merényletek megmutatták, hogy Madrid nem maradt elszigetelt jelenség. A szakértők szerint Európában továbbra is számítani kell az iszlamista terroristák támadásaira, elsősorban „puha” célpontok (tömegközlekedési eszközök, bevásárlóközpontok stb.) ellen, mivel egy szeptember 11-i jellegű masszív támadásra már aligha van lehetőség.

Az EU belügyminiszterei a július 7-i londoni merényleteket követően válságtanácskozáson kötelezték el magukat arra, hogy együtt lépnek fel a terrorizmus ellen. Négyoldalas nyilatkozatban vállalták, hogy elvágják a terroristák anyagi utánpótlását, bővítik a titkosszolgálati együttműködést, valamint meggyorsítják az információá-

ramlást az eltűnt illetve ellopott robbanóanyagokkal kapcsolatban. A miniszterek azt tervezik, hogy év végéig egyezség születik – többek között – a rendfenntartó szervek közötti információátadásról. Ugyancsak december a határidő arra, hogy szigorítsák a pénzáttalásokat, és lépéseket tegyenek a (főként muszlim) jótékonyági szervezetekkel való visszaélések megakadályozására. Sajtóhírek szerint kompromisszumra jutott Franco Frattini igazságügyért, szabadságjogokért, valamint biztonsági kérdésekért felelős biztos, valamint Viviane Reding, az információs társadalom biztosja. A két politikus irányelvet készül előter-

jeszteni, amelynek értelmében az internetszolgáltatók hat hónapig, a telefontársaságok pedig egy évig lesznek kötelesek megőrizni a náluk lévő adatokat. Eddig mindössze 90 napig kellett őrizni az információkat. A direktíva alapján elsősorban a kapcsolási számra összpontosítanak majd, és nem az üzenet tartalmára. Az uniós külügyminiszterek pedig megegyeztek abban, hogy ősztől a Kanadába repülő EU-polgárok adatait továbbítják az észak-amerikai országba. Korábban már heves vitákat váltott ki az utasokról szóló információk átadása az Egyesült Államoknak, mellyel kapcsolatban az Európai Parlament az Eu-

A VÖRÖS KEN

Kevesebb mint két héttel azután, hogy muszlim terroristák szinte háborús csataterévé változtatták a brit fővárost, London munkáspárti polgármestere nagy vihart kavart kijelentéseivel. Ken Livingstone szerint ugyanis maga a Nyugat felelős a terrorizmusért, elsősorban közel-keleti politikája miatt. A polgármester azt találta mondani, hogy ha a britek élnék át ugyanazt, amit a palesztinok, akkor ők is öngyilkos merényletekhez folyamodnának. Livingstone ugyanis úgy látja, hogy a palesztinai arabok „külföldi megszállás alatt élnek, nem szavazhatnak, és nem intézhetik saját maguk az ügyeiket”, valamint „három nemzedéken keresztül gyakran megtagadták tőlük a munkához való jogot”.

Livingstone bizonyára elfelejtett tájékozódni arról, hogy Izrael olyan háborúban jutott hozzá a földterületekhez, amelyeket nem maga kezdett, és melyek során a létező törtek. A közel-keleti állam biztonságos határokhoz való jogát egyébként ENSZ-határozat is elismeri.

Izrael több mint egymillió arab polgára természetesen szavazhat a választásokon, sőt a törvényhozásba, a Kneszetbe is bekerülhet. A területeken szintén tartanak választásokat, ennek eredményeként lett nemrégiben Mahmud Abbasz a Palesztin Hatóság elnöke. A „területeken”, tehát Ciszjordániában és Gázában élő palesztinok magától értetődően vállalhatnak munkát Izraelben, terrortámadások után azonban szigorítanak a belépésen a Palesztin Hatóság területéről.

A polgármester kijelentéseit megfejelte azzal, hogy szerinte nincs semmi különbség az Izrael felszámolását célul kitűző Hamasz terrorszervezet és az izraeli demokrácia egyik legnagyobb pártja, a Likud között.

A „háromnemzedéknyi” jogfosztottság pedig beszédes elszólás, hiszen Izrael állama éppen három generáció óta létezik. Livingstone ezzel kifejezte azt a terjedőben lévő baloldali elfogultságot, hogy a bajok fő forrása magának Izraelnek a létezése.

rópai Bírósághoz fordult, és azt kérte, hogy „személyiségi jogok megsértése” címén nyilvánítsák semmisnek a megállapodást. A bírósági eljárás azonban nem halasztó hatályú, így az uniós légitársaságok már több mint egy éve továbbítják az Egyesült Államokba repülő utasok telefon- és bankkártyaszámát az amerikai hatóságoknak.

A tervezett intézkedések kapcsán Charles Clarke brit belügyminiszter sietett megjegyezni: az unió összességében igyekszik elkerülni, hogy a tagországok olyan Nagy Testvér-társadalmakká alakuljanak, ahol a polgárok magánélete nyitott könyv a hatóságok előtt. Clarke azt is hozzátette, hogy a civil szabadságjogok között rangsorolni kell, hiszen az a jog, hogy valaki biztonságban elérjen a munkahelyére, fontosabb, mint a magánélet szabadsága, amelyet például a mindenfelé elhelyezett kamerák sérthetnek. Nagy-Britannia egyébként már eddig is a világ leginkább bekamerázott országa volt, aminek most nagy hasznát vették, hiszen a londoni tö-

megközelítési eszközök zárt láncú rendszere, a CCTV felvételei alapján azonosították a merényletek elkövetőit.

Clarke a brit parlamentben is aktív: azt javasolta, hogy ezentúl legyen büntethető, ha valaki terrorista cselekmény előkészítésével foglalkozik, ha közvetve terrortámadásra biztat fel – például azzal, hogy megbocsáthatónak tartja a terrorcselekményt, illetve elismerően nyilatkozik róla –, valamint ha terrorista kiképzésben vesz részt.

Nagy-Britannia mellett Olaszországban és Németországban is hozzáfogtak a kormányok, hogy lépéseket tegyenek a szigorításra. Németországban a kormányváltásra készülő kereszténydemokraták szerint a terroris tagyanús külföldi állampolgárokat börtönbe kellene zárni, amennyiben nem lehet őket kitoloncolni amiatt, hogy hazájukban kínzás vár rájuk. A szeptemberi német parlamenti választás előtt egyébként várhatóan éppen a biztonság lesz a fő kampánytéma. Olaszországban arra készülnek, hogy

meghosszabbítsák az előzetes letartóztatás maximális idejét, és a gyanúsítottat a tervek szerint ügyvédje nélkül is elkezdhetik kihallgatni. Franciaországban felfüggesztették a schengeni egyezmény alkalmazását, és bizonytalan ideig ismét ellenőrzik a határokon átlépőket.

Sokan kételkednek azonban abban, hogy a tervezett lépések meg tudják-e akadályozni a terrortámadásokat. A szakértők szerint inkább a titkosszolgálatok közötti információáramlást kellene elősegíteni az unió 25 tagországában. Amerikai szakemberek azt hangsúlyozzák, hogy hozzá kell fogni a muszlim közösségek, például a mecsetek megfigyeléséhez is, ami azt jelenti, hogy a titkosszolgálatok beléphetnek a „szentek szentjeibe”, a vallási kultusz konkrét helyeire.

Európa a jelek szerint lassan hozzászokik ahhoz, hogy nincs semleges zóna a terrorizmus számára, és beadja a derekát, még akkor is, ha fennáll a veszélye annak, hogy az adatok illetéktelen kezekbe kerülnek.

Eperjesi Ildikó

FARKAS ÉVA HALÁLÁRA

Farkas Évát régóta ismertem és kedveltem. Engländer Tibor legközelebbi és fáradszóró munkatársaként foglalkozott a magyarországi cionista mozgalom gyakorlati ügyeivel. Vehemens egyéniség volt, nagyon tudott szeretni és gyűlölni, és ez utóbbiban sokszor nem volt igaza. Ám nagy szíve is volt, sokat segített azokon, akik bajban voltak. Kiváló beleérzőképességgel vette észre, hogy ki van bajban és sokunk életét próbálta jobbra varázsolni.

Farkas Éva azok közé az emberek közé tartozott, akit – ivrit kifejezéssel – „ászán”-nak, azaz gyakorlati/pragmatikus irányultságúnak neveznénk. *A mai normákkal ellentétben, hihetetlenül önfeláldozással, sőt önkiszármányolással, fizetség és ellenszolgáltatás nélkül szervezte a Magyarországi Cionista Szövetség munkáját. Nem nagyon engedte, hogy átvállaljanak bármit is a munkából, mindent egyedül akart megoldani. Kár.*

Éva nem rejtette véka alá véleményét, pszichológiai intézeti szobájába lépve mindenki láthatta, kivel áll, pontosabban ül szemben: Kurt Lewin portréja mellett mindig ott villódzott számítógépe képernyőjén Jeruzsálem sziluettje. Farkas Éva kivételes egyéniség volt és attól félek, hogy halálával nem csak generációja meghatározó egyénisége, hanem egy típus is távozott közülük.

Farkas Éva
1944–2005

lünk: így a technokraták, a fizetett hivatalnokok korszaka jön. Indulatok s elkötelezettség nélkül gépiesen bonnyolítják majd le ügyeinket. Sanyarú sors vár ránk.

Nehéz és fájdalmas életére tragikus halál tett pontot, 61 évesen. Biztosan élhetett volna még. S az is biztos, ha van túlvilág, ott a helye a legjobbak közt. Emlékét így nem csak közeli barátai, ismerősei őrzik, hanem minden jóakarató ember.

Emléke legyen áldott.

Novák Attila

SZÁNTÓ T. GÁBOR

Németországi napló

Májusban, a véletlen folytán, két ízben jártam Németországban. Először az *Európai zsidó jövő, vagy múltfeldolgozás?* címmel megrendezett 6. Nürnbergi Írótalálkozó, a hónap végén pedig a berlini Magyar Házban tartott *Hazatérés 1945–2005* című rendezvényesorozat irodalmi estjének meghívottja voltam.

mi legyen a központ rendeltetése.

„A legjobb lett volna talán lerombolni az épületet – feleltem. – Igen – folytattam, magamat erősítve –, talán épp ez a zavartság a pontos válaszom, hogy nem tudom, mit is kellene érezzek ezen a helyen.”

Utánam Asher Reich izraeli költő, magyar ajkú ultraortodox szülők 1937-ben, Meá Seárimban született gyermeke válaszolt. Egyértelműen győzelemnek nevezte, hogy hatvan évvel a háború után ezen a helyen, héberül olvashatja fel verseit.

Egyet kellett értenem vele. Ez valóban győzelem.

Az 1961-ben, Izraelben született Doron Rabinovici – akit, mint mondja, szülei hároméves korában „elraboltak”, és Európába vittek – ma Bécsben él és ír. Ő is győzelemként élte meg, hogy itt, ezen a helyszínen, európai zsidó jövőről beszélgetünk. Magam is gondoltam ilyesmire, míg előadásomat írtam, s az útra készülődtem, de kétnapi eszmecsere után az európai zsidó jövőről (amely döntően a múlttól és a mai európai antiszemitizmusról szól), mégsem éreztem semmit e győzelemből.

Könnyű Aser Reichnek győztesnek éreznie magát, mert egy vallási hagyományt félretolva is sajátjaként él át egy kultúrát, saját nyelvén beszél és ír egy országban, melyet hazájának tekint, s a haza is sajátjának tekinti őt,

NÜRNBERG, MÁJUS 5–8.

Milyen érzés itt ülni, holokauszt-túlélők gyerekeként, a Nürnbergi Dokumentációs Központban, a nácik egykori nagygyűléseinek helyszínén, ahol nemcsak a faji törvények születtek, hanem a náci Németország vezetői elleni pert is tartották? – fordult hozzám az írótalálkozó záró rendezvénye végén Hans Georg Buch vitavezető.

„Mióta tudom, hogy ezen a helyen kell majd beszélnem, én is sokat tűnődtem ezen, vajon mit érzek majd. És most mégsem tudom megfogalmazni. Nem tudom, mit érzek” – válaszoltam.

Amikor végigvezettek a kiállításon, amely bemutatta a Colosseumra emlékeztető épületmonstrum építésének, majd a háborút követő történetének szakaszait, s a képeken látni lehetett, amint a háború után például a kitelepített szudétanémetek is itt tartottak nagygyűlést, az intézmény igazgatója elmondta, évtizedeken át tanakodtak,

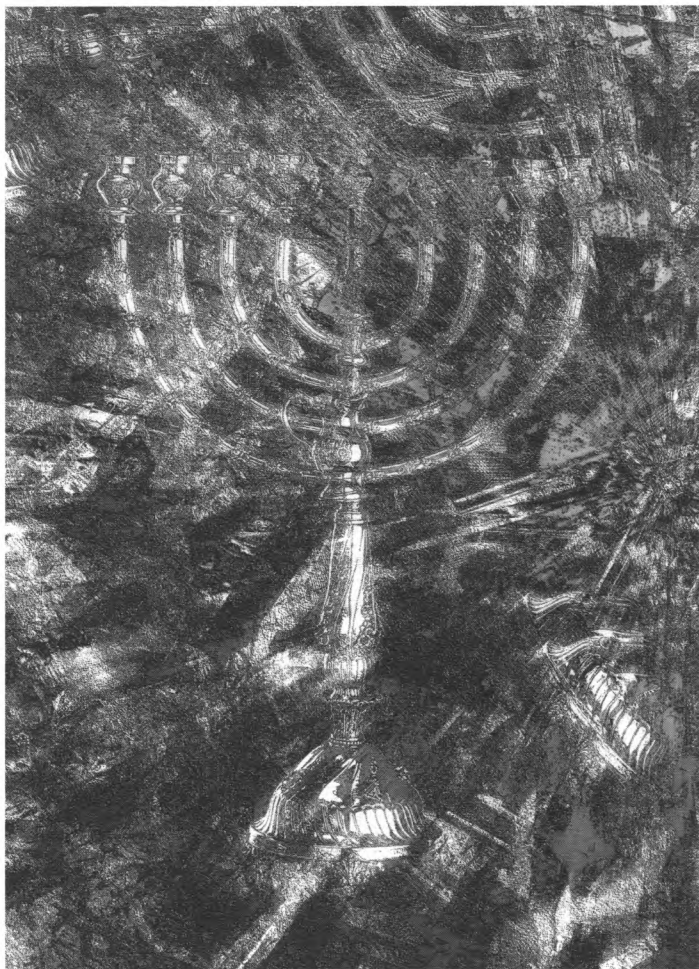
Lajtai Langer Péter:
A beszéd maga is tett (részlet)

érzéseivel együtt. Többségi létében győztesnek is érezheti magát, míg nekem, akinek a zsidó kultúra nem örökölt, csupán töredékeiben felmarkolt, és így birtokolt szellemi közösség (melynek nyelvét sem beszélem, s íróként sosem fogok hazatalálni egy nyelvbe, mindig idegen nyelven fogok írni, mert élményeimnek minden nyelv idegen marad), ez az otthonos érzés sosem adatik meg. Csak az állandó kihívás: szöveggé változtatni, explicitté tenni érzéseimet, saját hontalanságom megnevezésével teremteni elviselhető azilumot. Írni e hontalanságban s kifejezni azt, olyan, mint lélegezni. Ez nem elég a győzelemhez, legfeljebb a pusztá egzisztálásához. Hogy is írta Kafka? *„Lehetetlen nem írni, lehetetlen németül írni, lehetetlen másként írni.”* És hogy is kommentálja e mondatot, Kafkát tovább idézve, Gilles Deleuze és Félix Guattari *Mi a kisebbségi irodalom?* című híres esszéjükben? *„Lehetetlen nem írni, hiszen a bizonytalan vagy elnyomott nemzeti tudat szükségszerűen irodalomba torkollik (»s ezért létjogosult az irodalmi vita, akár a leghevesebb is«)... Mivel a kollektív vagy nemzeti tudat »a külső életben többnyire tértlen és mindig szétforgácsolódó«, ezért az irodalom feladata és szerepe, hogy átvegye a kollektív, sőt forradalmi megnyilatkozás pozitív töltetét: az irodalom hozza létre, szkepticizmusa ellenére, a cselekvő szolidaritást; és még ha az író a törékeny, bizonytalan és elnyomott közösség peremére szorul is, ez a helyzet még inkább alkalmassá teszi arra, hogy egy másik, lehetséges közösséget fejezzen ki, hogy egy másfajta tudat, egy másfajta érzékenység eszközeit hozza létre”¹*

Amikor újra szót kapok, pontosítom álláspontomat: az épületet 1945-ben kellett volna lerombolni. A mai németeknek éppúgy nem kell büntudatot érezniük a vészorszakért, s a büntudat kultúráját gyarapítani, miként a vészorszak túlélőinek és leszármazottaiknak sem kellene büntudatot érezniük pusztán azért, mert élnek, ellentétben szeretteikkel, ismeretlen rokonaikkal, s a többi áldozattal. Ennek ellenére gondolkodásmódunkat a vészorszak határozza meg, vagy ahogy Gert Heidenreich, német író-

**Belső fény
N°1
(részlet)**

kollégánk fogalmazott a rendezvényen: Auschwitz, akár egy palimpszeszten a korábbi írás, mindenén átüt, szüntelen jelen van mindennapjainkban.

Miféle jövőképünk lehet itt, Európában? Előadásomban, mely főként a mai európai Izrael-ellenesség okait vizsgálta, két ponton utaltam a jövőre:

„Az európai zsidó jövőt illető optimista vízió szerint elképzelhető, hogy a vészorszak szenvedéstörténeti tapasztalata az elkövetkező évszázadokban beépül a Nyugat gondolkodásába. Katarzist okoz, vallási jelentőséget nyer, s így az átalakuló kereszténység mégis képes lesz integrálni »felettes énjét«. Lehet, hogy az emberiség civilizálódik és »fel nő«, bár borzongató belegondolni, hogy a történelem úgy fogja számon tartani a soát, mint a nyugati világ kamaszkori Sturm und Drangját. Az új európai tudat kialakulásában talán számolnunk kell a zsidóság és a kereszténység univerzaliztikus összefonódásában megtestesülő »holokausztvallással« is – már

amennyiben ezt a derűlátó jövőképek közé sorolhatjuk.

A pesszimista vízió szerint egy személy megfeszítéséből keletkezhet valóság, de hatmillió kiirtásának tényét és felelősségét nem képes megemészteni az emberi elme, ezért öngazolásképpen, megújul a gyűlölet. Eszerint nem vár ránk más Európában, csak az, ami eddig: az antiszemitizmus új és újabb formában jelentkezik, akár egy neurotikus tünet. Az iszlám fundamentalizmus és az európai »semlegesség« harapófogójában Izrael lakhatatlan helyé válik, s a zsidóknak nem lesz más menedékük, mint a »goldene medine«: az Egyesült Államok. S a történelemnek minden bizonnyal ekkor sem lenne vége, elvégre a karizmatikus keresztények is csalatkozhatnak várakozásaikban, elfordulhatnak a zsidóktól, és Amerikát is sújthatja előítéleteket felkorbácsoló gazdasági recesszió.”

Peter Brod, a prágai BBC vezetője, apokaliptikusnak nevezte előadásom e gondolatát. Csakhogy számomra legalább ilyen fontos a másik következtetés:

„Európai zsidó értelmiségiek az egységesülő Európát identitásuk szer-
ves részének tekintik. Reményeik sze-
rint a zsidó világ hárompólusává vá-
lik: Európa immár nemcsak zsidó te-
mető, nemcsak az alija rezervoárja,
hanem Amerika és Izrael mellett a zsi-
dóság megújuló centruma lesz. Új zsi-
dó oktatási, tudományos és kulturális
intézményei az újjászületés és az öne-
mancipáció letéteményesei, igaz, ha-
talmatlan hátrányt kell ledolgozniuk. Az
európai nacionalizmusokkal, s az
amerikai zsidó paternalizmussal
szemben egyaránt elutasító, a cioniz-
mus maskulin eszméjével és gyakor-
latával, s az izraeli társadalom mi-
liőjével és temperamentumával sem
rokonszenvező, döntően baloldali in-
tellektuelek számára e transznacioná-
lis európai zsidó identitás testhez ál-
lóbb. Igaz, félő, hogy e gondolkodás-
mód ressentimenten alapuló, negatív
identitásmodellből ered (mi nem va-
gyok...), ezért absztrakció, afféle »er-
szatz Identität« marad, különösen, ha e
posztasszimilációs, posztholokauszt,
posztzionista és posztmodern azonos-
ságtudat nem ér össze a zsidó kultúra
hagyományos forrásainak és népszö-
kásainak ismeretével.”²

Európa absztrakt politikai konstruk-
ció, kulturálisan nem értelmezhető je-
lenség, mert a kultúrák nemzeti-nyelvi
jellegűek maradnak, ezért nem várha-
tó e téren az egységesülés folytán új
minőség.

Utólag persze azonosíthatók Európa
történeti, szellemtörténeti korszakai az
egyes nemzeti kultúrákban, ám ez nem
jelent semmiféle érzelmi kohéziót a je-
lenben, sem egyének, sem nemzetek
számára. Európa legfeljebb külső refe-
renciapontokhoz képest képezhet átél-
hető egységet, csak éppen nem Ameri-
kával és Izraellel szemben, mint a bal-
oldali intelligencia sugallja és sulykol-
ná a nyilvánosságba a harmadik világ-
gal szembeni bűntudatában, antikapi-
talizmusában, transznacionalizmusá-
ban, Európa arisztokratikus hagyomá-
nyaiban gyökerező kulturális elitizmu-
sában és alkalmasint félelmében, ha-
nem éppen azzal az iszlám fundamen-
talizmussal szemben, amely a zsidó-
keresztény hagyományra épülő Nyu-
gat individuális szabadságjogokra
épülő társadalmait veszélyezteti.

Meglehet, az európai egység opti-
mista gondolata fügefalevél: a vész-
korszak utáni zsidó hontalanságnak és
a német bűntudatnak az egész európai
intelligenciát átható és kínzó élményét
leplezi. Annak a fájdalmas igazságnak
a felismerése ez, hogy a zsidók számá-
ra az üldöztetés után nincs hazatérés,
de a nem-zsidó Európa sem lehet
ugyanaz, mint ami a vész-korszakot

párhuzamba a múltban, ma ismét tár-
sak: a bűntudat kultúrájában – fogal-
maztam meg a vita végén. – A túlélők
halottaikkal szembeni, öröklődő bűn-
tudata az egyik oldalon, s a felelősség
miatti lelkiismeret-furdalás a másik
oldalon. Ez utóbbi neurózis kultúrává
nemesítése az Európa-gondolat, mely
akarva, nem akarva Auschwitz követ-
kezménye.”

**Rétegek
Nº2**

megelőzően volt. Noha 1956 óta nin-
csenek Nyugat-Európában hontalantá-
borok, ahol a légerekből felszabadult
negyedmillió zsidó élt – s gyermekeik
olykor azt sem tudták, helyileg hol
vannak-e táborok, mert a külvilág nem
létezett számukra –, azok, akik Euró-
pában maradtak, a hontalanságot, a
mementóletet választották, melynek
fájdalmas valóságát a transznacionális
identitás eltakarja.

Az aufklérista európai értelmiség
tudatos célkitűzése mögött, hogy Eu-
rópa a nemzetállamok fölött ne csak
gazdasági, hanem új kulturális és
identitásminőséget is teremtsen, s
mintegy túllépjen a nemzeten mint
elsődleges közösségi formán, ott a ná-
cizmus traumatikus tapasztalata. A
német értelmiség e folyamat zászló-
vivője. Hangsúlyozott európaiságuk,
elkötelezettségük a zsidókkal való
párbeszédért, a nemzetállam szellemi
határain való felülemelkedésért, jó-
részt bűntudatukból ered. Monománi-
ás műtfeldolgozásukban hontalanná
váltak maguk is. „A német és a zsidó
szellem, amelyet oly gyakran állítottak

S ahogy távolodunk időben Ausch-
witztól, nem csökken a veszteség, ha-
nem a vész-korszak előtt születettek
fogyatkozásával egyre nő, egyre job-
ban tudatosul a hiány a valaha volt
zsidó léttel, kultúrával kapcsolatosan.

(Júniusi utóirat:

Az európai alkotmány franciaorszá-
gi és hollandiai népszavazási elutasí-
tása is annak köszönhető, hogy a szel-
lemi-politikai szférában megfogalma-
zódó, túlfeszített egységesítő törekvé-
sek nem vetnek számot a valósággal: a
nemzetállami lét tömegtársadalmi je-
lentőségével. Miközben a transznacio-
nalizmus divatos, posztmodern, euró-
pai elitértelmiségi vesszőparipa lett,
nem vált magával ragadó tömegideo-
lógiává, sőt, az iszlám radikalizálódás
miatti külső fenyegetettség légköré-
ben, a liberális bevándorlási és mun-
kavállalási normák miatt, éppenséggel
veszélyforrást is láthatnak benne az
európaiak. Az Auschwitz tapasztalatá-
ból leszűrt következtetéseket elhomá-
lyosíthatja az új kihívás és az új fenye-
getettség.)

BERLIN, MÁJUS 27–29.

Berlinben, a Collegium Hungaricum-ban a *Hazatérés, 1945–2005* című rendezvénysorozatnak *Lágermikulás* című kötetemben megjelent egyik elbeszélésem volt a címadója, amit erre az alkalomra fordítottak le németre.

„*Semmi sem lesz olyan, mint azelőtt*” volt a címe a másodgenerációs élményanyaggal foglalkozó irodalmi estnek, amin F. Várkonyi Zsuzsa pszichológus-író és Bárdos Katalin pszichológus társaságában beszélgettünk vendéglátónkkal, Fehéri György irodalomtörténésszel.

Az identitásproblémák, a másodgenerációs szindróma és a magyar zsidóság mentális állapotának körbejárása után politikára terelődik a szó. Az európai antiszemitizmus kapcsán – noha senki nem vitatja, hogy Izrael az egyetlen közel-keleti demokrácia, az egyetlen ország, ahol többé-kevésbé érvényesülnek a kisebbségi és az emberi jogok – Z. P. újságíró azt kérde, vajon nincs-e abban aránytalanság, hogy a zsidók Európában politikai eszközként is használják a holokauszt

**Csillagá lettek N°2
Idős férfi (részlet)**

**Gyümölcsáldozat N°1
(részlet)**

tuszkolták vagonba Sátoraljaújhelyen. Itt az ideje, hogy mindenki a saját háza táján söprögessen.

*

emlékét, messzemenően igénylik a velük szembeni tapintatot, ám Izrael kérdésében, és Izraelnek a palesztin kisebbséghez való viszonyában más mércét alkalmaznak. Ha Izrael magát európai demokráciákhoz méri – márpedig Izrael így tekint magára, mondja –, hogy kívánnivalót maga után az izraeli politika, s az Izraellel szolidáris zsidók ezt nem szeretik hallani. Azután arról beszél, hogy Németország Európa bűnbakja. Miközben senki nem tett annyit a múltfeldolgozás érdekében, mint Németország és szellemi elitje, a nyugati demokráciák, a közép-európai országok, köztük Magyarország is hajlamos a népiertás felelősségét kizárólag a németekre hárítani, miközben tevőlegesen közreműködött a zsidók kifosztásában és deportálásában. Az ő mamáját, teszi hozzá nyomtatéku, magyar csendőrök

Berlin Mittében, az egykori zsidónegyedben – a pesti Szóda, Szimpla és Mumus hetedik kerületi „Bermudaháromszögének” elődjében – csavargunk. Igaz, a német fővárosban talán nincsenek kiteve a környék telkei és épületei olyan üzleti machinációknak és érzéketlen átalakításoknak, mint a pesti gettó egykori területén, s talán a hivatalok sem packáznak úgy a városrész hangulatát megalapozó kerthelyiségek engedélykiadása körül, mint nálunk. A pesti zsidónegyedben meghonosítani kívánt vendéglátó- és szórakoztatóipari helyek, így a nemzetközi hírűvé vált Szóda kert sem nyithatott ki idén, ezért el kellett költözniük az immár általuk is jellegzetes hangulattá varázsolt környékről.

A Berlin Mitte gyertyákkal és más hangulatos fényekkel megvilágított, szabad ég alatti szórakozóhelyein nem

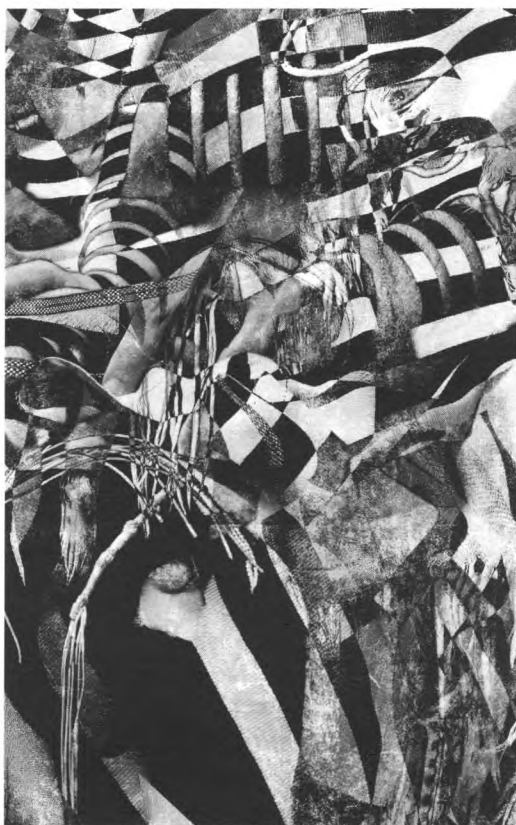
korosztályos a közönség, mint odahaza, a hasonló helyeken, ahol az átlagéletkor 20–25 év között mozog. A rendezvény után itt, a Mittében sodródunk, s az Oranienburg strassei zsinagóga közelében vacsorázunk egy indiai vendéglőben. A currys hal kitűnő – a többiek csirkéje, báránya bizonyára nemkülönben, s az árak sem sokkal riasztóbbak immár, mint egy pesti vendéglőben. Csatlakoztunk Európához.

*

Másnap nyakamba veszem a várost: 35 fok, a tűző nap miatt negyvenfaktoros babyface naptejzel kenekedem – érzékeny a bőröm, estig utcán leszek. Fiatal berlini irodalomtörténész, Berta József kísér, s ad háttér-információkat a látványosságokhoz.

A „Mahnmal”, az új holokauszt-emlékmű, amit napokkal korábban avattak fel, nem érint meg igazán, csak létrejöttének körülményei, melyek olyannyira eltérnek a budapesti Holokauszt Emlékhelyétől. (Másfél évtizedig tartott a *nyílt* vita: milyen legyen az emlékmű; az első pályázat dokumentációját 2600 építész

nem nyughatunk fölöttük járva. Értem a befelé egyre mélyülő járdát, mely fölé középtájon öt méter magasan tornyosulnak a kötömbök – s így magasabbra nyúlnak, mint a mű szélén elhelyezett, nyolcvan centiméter–egy méter magas darabok –, hogy elrekesztve a külvilág látványától, zajjától, szinte elnyeljék az embert. S ha végigtekintek oldalról a Reichstag és a Brandenburgi kapu közelében elhelyezett, egészében is hullámzó, nyugtalan hatást keltő emlékmű egészén, amely alatt holokausztdokumentációs

**Kinyújtott karral
(részlet)**

kérte be, és 528 küldött tervrajzot, majd a vita folytatódott tovább.³⁾ Ahogy egyre beljebb sétálok a hullámzó, mélyülő, embrenyi széles ösvényeken a fekete betonsztélék között, melyeket karcolás és falfirkák ellen a Degussa cég gyártotta anyaggal vontak be (s ezért tiltakoztak a kurátorok, túlélők, mert a Degussa egyik leányvállalata gyártotta a Cyklon B gázt a vész-korszak idején), nem érzek semmit.

Értem én a 2711, eltérő méretű, rendetlen sorakozó, sírkövet formáló betontömb üzenetét, amely az örökre elveszített harmóniát szimbolizálja. Értem a hullámzó talajt, mely alatt nem nyughatnak a holtak, s mi

központot és kiállítást létesítettek, értem a nyughatatlan komorságot, mely felkavar, megzavar, és nyitott kérdéseivel nem enged megkönnyebbülni, nem enged katarzist, nem engedi, hogy feszültségeinktől a gyász zokogásával szabaduljunk – mert a hiány és a feszültség velünk, bennünk, zsidókban, németekben és európaiakban egyaránt megmarad.

Értem, és mégsem érzek semmit, csak dekódolom a művészi üzenetet.

Ez volt, ez lehetett az évtizedes vita után elfogadott műemlékterv alkotójának, Peter Eisenmannak a szándéka is? Bár korántsem biztos, hogy az emlékmű másra ugyanígy hat. Lehet, hogy

épp a bennem lévő, gránitnál is keményebb s e betonsztéléknél is magasabb falak akadályozzák, hogy hasson rám.

A német állam s a főváros nemzeti, állami szimbólumainak közvetlen közelében kívánta felállítani az emlékművet, kifejezve ezzel azt, amit a német közgondolkodás az utolsó huszónöt évben eddig is kifejezett, s Berlin számos pontján: az újonnan nyílt Zsidó Múzeumban, időszakos kiállítások sokaságain, nyomtatott sajtóban és elektronikus médiumaiban, rendezvényesorozatokban és politikai gesztusok sorában ma is kifejez. A büntudatot és a felelősségtudatot, a múlt bevallásának, és a meggyilkoltak emléke megőrzésének szándékát. Túlélő magyar-zsidó szülők pszichológus gyermeke mégis szarkasztikusan fogalmaz, amikor kérdelem, vajon én vagyok-e érzéketlen? „A *Mahnmal* olyan, mint a németek – mondja –: pontos, hűvös, racionális.” Fáj hallanom a ressentiment-től kemény, általánosító szavakat, s nem értek egyet vele, inkább a magam érzelmi vakságára fogom, hogy nem hat rám az emlékmű. Tudom, ez az érzéketlenség is a vész-korszak emlékének műve.

*

Izrael művészetét bemutató tágas kiállítás a Gropius Házban. A qumráni tekercsek az egyik teremben, a másikban Bíró Lajos stílusára emlékeztető, mozgósító plakátok a cionista mozgalom és a korai Izrael életéből. Kevés modern festmény a 20-as, 30-as évek Palesztinájából, feledhető darabok. Átpolitizált, protest fotók, filmek a mai izraeli–palesztin konfliktusról, a megszállásról – végső fokon a meghasadt izraeli lélekről, mely nem tud megbirkózni a nemzetállami léttel s a háborús helyzettel járó, évtizedek óta tartó konfliktussal. A válogatók hibája, akik Izrael történetét, ismert konfliktusait kívánták megjeleníteni e tárlaton, vagy az izraeli művészet folyamatos, kényszerű számvetése a mindennapokkal? Mi a fenét tehet egy művész a permanens háborús helyzetben? Miközben magam a társadalmi valóságra is reflektáló irodalom híve vagyok, e kiállítást látva érthetővé válik számomra a fiatalabb izraeli íróge-

neráció, mondjuk a posztmodern prózaíró, Etgar Keret, és az iowai ösztöndíjamat során, két éve megismert Shimon Adaf költő eszképzimusa az izraeli valóság mindennapjaiból. Kikérik maguknak, hogy művészi kreativitásukat ennek az önismétlő valóságnak szenteljék. S tartok tőle, radikális baloldaliságuk mögött sem csak az univerzalista gondolkodás, az emberi jogi szempontok azonosíthatók, de ott az unalom, a düh, a lázadás, az *egésztől* való elfordulás: történjen már valami más, valami érdekes.

*

A berlini Zsidó Múzeum viszont különleges térélmény, s lenyűgöző mind a bemutatott kiállítási anyag, mind interaktivitása szempontjából, ám amiben leginkább eredetét nyújt, az a látogatót bevonó szellemi nyitottság, ami kiváltja az érdeklődő azonosulását.

Érintőképernyős számítógépeken a nézők részt vehetnek a 17. századi Gitl utazásaiban, aki a feministák előfutáraként, kereskedelmi tevékenysége mellett naplóíróként is jelentőset alkotott, a korabeli zsidóság életébe engedve bepillantást. A látogatók lehetőséget kapnak, hogy Gitl úti csomagjának összeállítása révén megismerkedjenek a korabeli zsidó élet szokásaival, tárgyaival. Játék, együttérzés, cinkosság: Gitl közeli ismerőseivé válunk mindannyian. De ugyanígy személyes élményükké válhat a látogatóknak a zsidó kultúra a számítógépnél, melybe latin betűkkel bepötyögve nevüket, a gép héber karakteres nyomtatványt készít, vagy az életnagyságú gránátalmafánál, melynek ágaira maguk függeszthetik fel kívánságaikat, tovább építvén így a kiállítást.

Három axis mentén épül a tárlat: a német zsidóság története, a diaszpóra és a vészidőszak története mentén. Egy életnagyságú karácsonyfa mögött a tárlón a harmincas évek önironikus német-zsidó sajtója egy menóra lassan fenyőfává alakuló (néhány éve a *Szombat* címlapján is szerepelt) karikatúrájával jelzi: a kiállítás rendezői tiszteletben tartják a zsidó különállást, s nem az asszimilációs elvárás pozíciójából ábrázolják a történelmet. Se vád, se önvád, se tabuk: tárgyilagos-

ság a jellemző. A zsidó történelem sokszínűsége tükröződik az askenázi világ híres rabbenu Gersomjától Berta Pappenheimig, a feminista mozgalmárig, és a Koestler memoárjából ismert cionista német ifjakig, akik az asszimilációt is tükröző, ma komikusnak ható egyenruhában párbajoztak német diáktársaikkal. Derű és élet előzi meg a 20. századi tragédiát, s nem pusztán kegytárgyak jelképezik a zsidóságot. A múzeum kertjében, a megbillent világ jelképeként, 49 földoszlop között, dülöngélő ösvényen közelíthetjük meg a középső oszlopot, melyben jeruzsálemi földből nő ki az olajfa, és ez a múzeumot tervező Daniel Liebeskind útmutatója szerint azt a Berlint szimbolizálja, ahonnan száműzték őket, mint egykor Izrael földjéről.

A holokauszt axis szűk tárlói után, egy ajtó előtt megállítanak bennünket. Időnként engednek csak be a következő helyiségbe, a vészidőszak termébe. Sokan lehetnek, gondoljuk, s mire végignézik az anyagot... majd mikor belépünk, ránk zárják a vasajtót, s mi alig néhányan ott állunk egy harminc méter magas, keskeny, hosszúkás és üres, sötét betonfalaival szinte összeprézelő teremben, amelybe egyetlen szegletén, a magasból szökik be némi fény. Magunkra maradunk, döbbenet és némán az ürességben emlékezetünkben előtörő képekkel és emlékekkel, szabad és kevésbé szabad asszociációinkkal. A koncepció végiggondolt, pontos, puritán és sokkoló: fokozhatatlan a hatás. Mindenki a benne élő hiányérzettel szembesül, azaz, amit a holokauszt neki jelent, személyesen.

Valószínűleg csak így ábrázolható érzékletesen a vészidőszak: beágyazva a zsidó történelembe – azt is megmutatva, hogy az egyes áldozatokon túl egy kultúra is odaveszett –, nem kiszakítva onnan, és az egyes európai nemzetek történelmi narratívájába illesztve, s így az asszimilációt folytatva, vagy visszamenőleg megajánlva a kitaláltatknak. Meg kell mutatni azt is, kiket öltek meg, és honnan jöttek, nemcsak azt, hogy megölték őket. Ez a mentális különbség Németország és Magyarország között, ahol „az elárult állampolgárnak” szentelnék a holokausztkiállítás, s ahol egy évtized kü-

lönbséggel felállított, két Duna-parti emlékműnél sem szerepel a zsidó szó az áldozatok megjelölésénél, mintha azért ölték volna meg őket, mert magyar állampolgárok voltak, s nem éppenséggel azért, mert zsidók.

Alapvetően elhibázott szemléletmódja ez a vészidőszak ábrázolásának: öröksége a zsidók asszimilációjának, s jele a friss érzékenységnek, egyszersmind zavarnak a magyar állami adminisztráció oldalán. Az önmeghatározás szabadságát úgy érti (félre), hogy mintegy kárpótlásként nyújtja az elpusztítottaknak magyarságukat – és csak azt –, elkenve így a tényt: miért végeztek velük, és azt is, hogy sokan közülük zsidóként (is) tekintettek magukra. A Mahnmálnál, Berlin szívében, ott a tényszerű felirat: *A meggyilkolt európai zsidóság emlékműve*. Magyarországi politikusai, közgondolkodói, újságírói és pedagógusai (asszimilálódott magyar zsidó véleményformálók nyomtatékos álláspontja következtében) még mindig ott tartanak, hogy ideológiai rövidlátásból, vagy félelmek miatt, pironkodva próbálják elkerülni a zsidó szó használatát. Mintha ez lenne a visszafogadás kulcsa, mintha ezen múlna a gyászunk, s nem az volna természetes, hogy vannak zsidók, miként keresztény magyarok is vannak – s identitásukban e kettő közti átmenet képviselői –, s végre véget érne a félelemből vagy alkalmazkodási kényszerből való menekülés önmagunktól. Ez a tragikomikus szemforgatás az asszimiláció, a tudatlanság, a sebezhetőség, a félelem és a feldolgozatlan múlt következménye. Németországban ki lehet mondani a szót: zsidó, mert nem absztrakt ideológiai elveket övez megbecsülés, hanem Németország zsidó közösségeit és egyedeit. A német politikának és szellemi elitnek immár nincs oka büntudatra, ezért szabadságuk is nagyobb. S talán nemcsak ők becsülik meg a zsidóságot, hanem a zsidók is jobban megbecsülik magukat.

Jegyzetek

¹ Ex Symposion, 44–45. szám, 2003. Karácsonyi Judit fordítása.

² A teljes írás az Élet és Irodalomban jelenik meg.

³ Dunai Andrea: *Az emlékmű*, Élet és Irodalom, 2005. május 13.

Kelet, Afrika – anziksza a Sínairól

Sharm El-Sheikh környékét állítólag a hetvenes évek legelején fedezték fel maguknak azok a hatvannyolcas fiatalok, akik világforradalmi kísérleteik kudarca után kivonultak az európai hadszíntérről. Rossz esetben a Lumumba Egyetemen kötöttek ki, ám sokan, az ideális életkörülmények után kutatva (napfény, egzotikum, illetve olcsó tudatmódosító szerek) szabadegyetemek kommunáiban, buddhista asramokban, vagy a Sínai partvidéken találták magukat. Állítólag, mert a háborús légkör, az iszlám és az egyiptomi politika fenyegető konstellációi – sem akkor, sem most – nem tűntek igazán kedvezőnek egy amolyan pszichedelikus támaszpont létrehozásához, úgyhogy az ellenkultúra veteránjai igen hamar elpályáztak. Helyettük inkább az idegenforgalmi lehetőségeket csak meglehetősen későn felismerő állam alapított itt néhány városnak nevezett bazársort, amerikai gyorséttermekkel és erős rendőri jelenléttel. A part mentén felhúzott keskeny, szállodákból és kaszinókból álló sávon túl, ameddig a szem ellát, csak meddő kő és homok. Helyi lakosságról alig beszélhetünk, csupán vendéglátó-ipari idénymunkásokkal és örökké cirkáló egyenruhásokkal találkozunk.

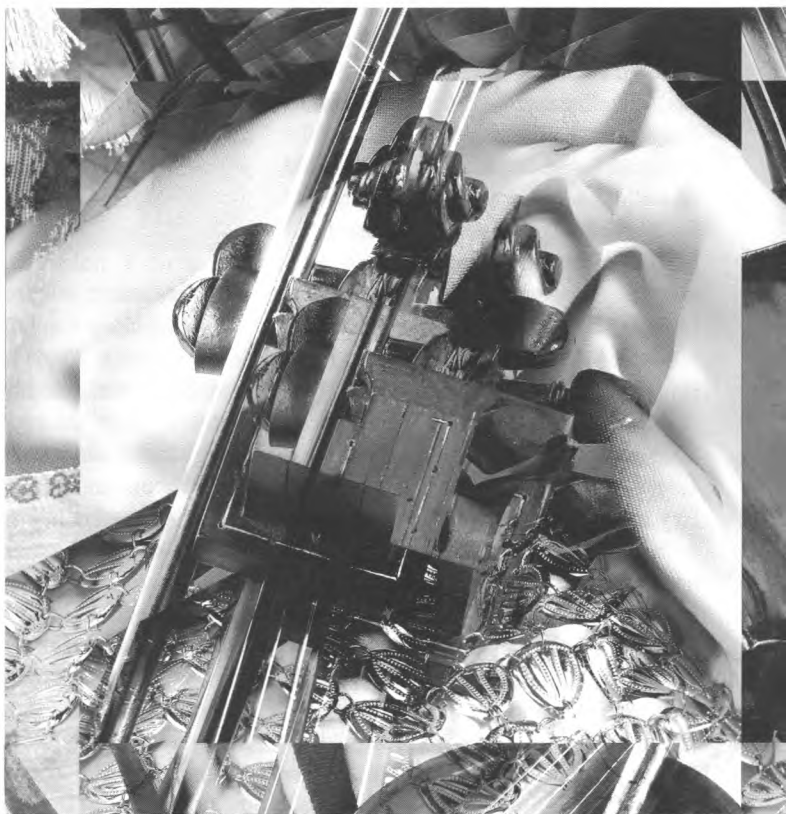
Két hét a Sínai-félszigeten – utazási irodánál dolgozó barátomnak hála, mindössze egy tizenöt eurós illeték megfizetésének fejében – túl csábító volt ahhoz, hogy lemondjak róla. A bűvárparadicsom csak jobb híján érdekelt, sokkal jobban vonzott, hogy viszontláthatom ezt a kietlen, holdbéli tájat, egy gyerekkorból őrzött képet: napbarnított, fegyverekkel hado-

nászó izraeli katonák száguldanak dzsippel a sivatagi alkonyban, a szélvédőn pedig egy doboz piros Marlboro tükröződik halványan. Gondolom, a Panoráma egyik nyolcvanas évekbeli adásában lehetett.

Megérkezésünk előtt még leszálltunk Hurgadában, ahol a felszállási engedélyre való egyórás várakozás utána a pilóta bocsánatkérően közölte: ezen a földrészén semmi, így az adminisztráció sincs még *azon* a szinten. Főleg a közlekedés nem, reflektort ugyanis – attól való félelmükben, hogy fogyasztja a benzint (!) – egy sofőr sem használ, ahogy semmilyen egyéb jelzést sem, a mindent helyettesítő dudát kivéve. Az arabok véleménye szerint ennek oka az, hogy a taxisok jórészt a közutálatnak örvendő, mert keresztény beduinok közül ke-

rülnek ki, akik hozzászórtak, hogy a tevéen nincs lámpa. Az utakon tehát alapjáraton is teljes a káosz, melyet a bahreini herceg látogatása és a tabai merénylet miatti elővigyázatosságból két hónapos parkolási tilalommal tetéztek.

Ottani tartózkodásunk a Ramadán végére, illetve az azt lezáró Bairam idejére esett, ami szerencsésnek mondható, ha számításba vesszük, hogy a másik hasonló kaliberű, bár korántsem vallási ünnep a „Sínai felszabadítás”-ának napja. A környéket tehető arabok, osztrák nyugdíjasok és a térség üdülőhelyeit különösen kultiváló orosz újbuzsoázia képviselői özönlöttek el, garantálva az ismerős kelet-európai légkört: kínos látványt a svédasztalnál. Az élelme-

Míves hangszerek N°2 (részlet)

jezeten az orosz turistákra specializálódtak, Naama Bay legszembetűnőbb, vörös fényben úszó épülete a Marx, Engels és Lenin neonportréjával díszített Back in the USSR nevű „téma-vendéglő” – Naama Bay egyébként is a Moszkva térhez hasonlít leginkább, eltekintve attól, hogy itt mindenütt a vízipipákban füstölgő nakhla gyümölcsillata terjeng. Kifáradt, kiszipolyozott turistarezervátum ez, ahonnan

fiktív közel-keleti országban játszódna, az aktuális elnök vagy valamely másik politikus tűzfalnyi mozaikképe. Az utakon feltűnően sok autót látunk izraeli rendszámmal, héber feliratokkal: ingázó arabok. Azok – mondja az idegenvezető – már nem szívesen merészkednek ide.

Helyette felkeressük Hasszánt, aki ígéretéhez híven elvisz minket bűvárokodni. Órákig lebegünk a merőlege-

lőszerűtlen kunyhókkal és egy-két vízszintes növény, kínlódó fával. Autóroncsok és elhagyatott, bunkerszerű épületvázak tövében focizó gyerekek – elképzelni nem tudom, hogy kerültek ide, bár azon sem lepődnek meg, ha a *Csillagok háborújának* buckalakkói bukkannának fel hirtelenjében.) Éjjelre értünk a Szent Katalin-kolostorhoz, ahonnan a háromezer lépcsőt megkerülő teveúton vágunk neki a csúcsnak. A kolostor, mint valami utolsó mentsvár a barbárok ellen: egy maréknyi apáca és szerzetes, akiket görög milliomosok tartanak el, pár száz négyzetméternyi megtűrt Bizánc: ében, cédrusok, tömjén, ikonok, millió csókkal illetett ereklyék. Látuk a csontkamrát, ahol az elhunytak koponyáját és combcsontjait őrzik. Kérlelhetetlen őskeresztény szigor, akárha az Athosz-hegy vagy Lalibela sziklakolostoraiban lennénk. A hegyoldalon hosszú sorokban araszoltak az elemlámpáik fényében botladozó emberek, akik fentről már csak parányi, rendezetten vonuló szentjánosbogaraknak látszottak. A teaházakban a szolgálatra ajánlkozó beduinok katonán motyogása: *gut camel-right camel*, amit a hegytetőn a *carpet-blanket* vált fel. Az ötfokos hidegben rákényszerülünk a bérbe adott pokrócokra, igaz, csak egy fokkal rémisztőbbek a Deák téri aluljáró telefonfülkéjében lakó homeless plédjeinél. Meg se mertük nézni.

A kétezer-ötszáz méter magasban, az archaikus jelekkel televészt sziklákön, néhány távol-keleti útítárs Nap-himnuszaira füelve, egy koncertről fantáziáltam: a zenekar, minden közönség nélkül, a semmi közepén, előadná a Hénoch apokalipszisét Melis Lászlótól, és én valamilyen csoda folytán mégis hallhatnám. Erre gondoltam. Mert annyira üres, annyira önmagáért való ez a táj, hogy nemcsak hihető, de egyenesen törvényszerű, hogy az Örökkévaló a világnak pontosan ezen a helyén adta át a Törvényt. Számítottam rá, mégsem éreztem, hogy jártam már ebben a sivatagban, csupán azt, mennyire nem szükségszerű az ember jelenléte se itt, se máshol. Szeszély csupán.

**A forrásnál.
Hasonlóság
és másság
(részlet)**

az alku erotikáját, csakúgy, mint a keleti alázatosságot, régen száműzték. A kereskedők arca közönyt, enyhe megvetést sugároz, noha a látszat kedvéért olykor erőszakoskodnak egy keveset, hogy vegyünk meg Nagib Maghfűz műveit, melyek még az utolsó sarki fűszeres kirakatában is ott lapulnak. Az európai vevők láttán néhányuk a csuklójára tetovált apró keresztet mutatgatja, mondván: semmitől sem kell tartanunk, hiszen ő is keresztény, akárcsak mi – ráhagyjuk.

Útlevel nélkül legfeljebb az első keresztelkedésig juthatunk, úgyhogy két lehetőség adódik: végigolvasni *A Gulag szigetcsoportot* és megnézni néhány arab történelmi szappanoperát – ami hajlamossá teszi az embert, hogy túláradó hálával gondoljon a magyar közszolgálati televízióra –, vagy nagyobb túrákra indulni Dahab, Ras Mohammed és a Mózes-hegy felé. Az ellenőrző pontokon, akár a rossz akciófilmekben, amelyek egy

sen mélybe szakadó korallzátonyok fölött, és amit látunk: mese. Estig a hajón maradunk, Hasszán mérhetetlenül kedves és udvarias, külsőre olyan, mintha most lépett volna le egy ókori falfestményről, de teste oly vékony, hogy valóban kétdimenziósnak hat; a hármásban töltött vacsora után megállás nélkül nevet, mesél, dohányzik, és kedvenc rai slágerét hallgatja. Mi a címe? – kérdezzük, mikor már vagy ötödször halljuk. Gyűlölöm Izraelt, hangzik a válasz, de *Sharm El-Sheikh is the city of beauty and peace*, teszi hozzá sietve és mosolyog hozzá, azaz a gyönyörű fogsorával.

A Mózes-hegy tetejéről nézni a napfelkeltét nagyon közel lehet ahhoz, amit Koestler „óceáni érzésnek” nevezett. A buszon odafelé másfél órán keresztül öszövétségi történeteket hallgattunk németül, az arab idegenvezetőtől. Bizar volt. (Másnap ámultunk, miféle vidéken vágunk át: monumentális sziklák, oldalukban va-

ÚJ ELNÖK A MAZSIHISZ ÉLÉN

Papírforma

Heisler András lemondása után – az alapszabályban rögzített két hónapos határidőnek megfelelően –, július 31-én tartotta meg rendkívüli elnökválasztó küldöttgyűlését a Mazsihisz.

Az első napirendi pont értelmében a küldöttek ellenszavazat nélkül fogadták el Heisler – korábban csupán egy zárt ülésen elhangzott – döntését. A jelölőbizottság elnöke, ismerve a legutóbbi közgyűlés hangulatát,

felhívta a megjelentek figyelmét, hogy a magyarországi vallásos zsidóság legmagasabb fóruma előtt állva, tartózkodjanak a személyeskedő közbekiabálásoktól, és csakis építő jellegű hozzászólásokat tegyenek. Az elnöki posztra – amely megbízatás az időközi elnökválasztás miatt értelemszerűen csak 2007. április 5-ig szól – előzetesen Feldmájer Pétert, Tordai Pétert, Ledniczky Andrást és Krausz Istvánt jelölték, utóbbi azonban, vidéki illetőségére, pontosabban arra hivatkozva, hogy megválasztása esetén feladatát csak Budapesten tudná maradéktalanul ellátni, visszalépett. A helyszínen történő jelöltállítás lehetőségével senki sem kívánt élni, igaz, erre csupán egy perc állt rendelkezésre. Az öt perc-

ben limitált programbeszéd – Feldmájer és Tordai személyében két régebbi elnökről lévén szó – nagyobb részben az előző ciklusban elért eredményekről és az „igaz zsidó szívről”, kisebb részben pedig az alapvető szemléletbeli különbségekről szóltak.

Mindhárom jelölt a sürgősen megoldandó problémák közt említette a civil közösségekkel való kapcsolattartást, a vallási szervezetként való önmeghatározás erősítését, a nyugodt légkör kialakítását, a Budapest–vidék ellentét enyhítését; s mindannyian egyetértettek abban is, hogy bizonyos reformokra feltétlenül szükség van. Tordai két ciklusra elégendő programjában szerepelt többek között a rabbiság működésének biztosítása, az ingatlanok ellenértékének visszaszerzése, az ortodoxia támogatása, imakönyvek kiadása, a hitközségi kommunikáció fejlesztése és állandó bizottságok felállítása. Beszédének – egyedül ő említette, hogy a Mazsihisz válságban van – legnépszerűbb elemei nyilván az Aranyvonattal kapcsolatos tárgyalások felülvizsgálata, a gyűlöletbeszéd elleni

„HA VALAKI KRITIZÁLNI MERI A HÜBÉRURAT, A HÜBÉRESEK EGYSÉGBE TÖMÖRÜLNEK”

Heisler András, a Mazsihisz elnöke július elején négy szemközti beszélgetésen lemondásra szólította föl Zoltai Gusztáv ügyvezető igazgatót. Zoltai válaszként villámgyorsan közgyűlést hívott össze, amelyen Heislert lemondatták. A Szombat honlapja (www.szombat.com), Csáki Márton tollából, interjút közölt a lemondott elnökkel. (A lehetőséget Feldmájer Péter és Zoltai Gusztáv számára is felkínáltuk, de nem kívántak élni vele.) A beszélgetés nagy port vert fel, napilapok szemlézték, s közel nyolcezer kattintottak rá az interneten. A hitközségi állapotok elemzése és kritikája sokak érdeklődését és vitakedvét felcsigázta, így olvasói hozzászólások száza érkeztek. Alább az interjúból közlünk részleteket.

nőttek, s ez akkor is igaz, ha egyes területeken egész hatékonyan bizonyult az együttműködésünk. Csak éppen akadt közben egy-két dolog, amin nem lehetett túllépni.

– Mi volt a problémája a gazdasági ügyekkel? A legutóbbi közgyűlésen csak annyit lehetett hallani, hogy a Mazsihisz nehéz évek néz elébe.

– ...Zoltai úr minden, a költségvetést tárgyaló közgyűlésen kijelentette: „Ha pluszforrás adódik, akkor arról kizárólag a közgyűlés dönthet.” Ezt minden alkalommal patetikusan megszavaztatta, mégis *kontroll nélkül, és nem az alapszabály rendelkezései szerint folyik a költsékezés*. Még azt sem állítom, hogy rossz célokra használták fel az összegeket, hisz egy zsinagógát bármikor fel lehet újítani, a kórházat lehet korszerűsíteni, az ételmezés színvonalát lehet emelni. Három évvel ezelőtt egy váratlan örökségből származó forráshoz jutottunk, aminek nemhogy az elköltéséről, még a létezéséről sem tudott a vezetőség egy teljes évig. Ugyanez történt az áfa-visszaigénylésből származó hetvenmillió forinttal, ami egy ilyen jellegű szervezetenél, ahol a gazdasági átláthatóság alapvető követelmény, egyszerűen botrányos.

– Mennyit tud minderről a közgyűlés?

– Tízéves vezetőségi tagsági tapasztalattal nyilván nem voltak illúziói a tekintetben, hogy Zoltai Gusztáv kezében van a valódi hatalom. Mikor kezdődtek a konfliktusok?

– Két év alatt rengeteg változás történt, s ezek számos konfliktust okoztak. Rövid ideig talán működött a közös munka, ám – egy új rendszer bevezetéséről és egy ilyen nagy szervezetről lévén szó – természetesen a kezdetektől fogva voltak súrlódások. Ezek lassanként állandó frusztrációvá

– A közgyűlés tagjainak meglehetősen szűk információk alapján kell döntéseket hozniuk, így legbiztosabb támaszként számukra a vezetőség határozatai szolgálnak. A vezetőség javaslatait ezért – igaz, volt már ellenpélda – a közgyűlés többnyire elfogadja...

törvény napirenden tartása és a Rumbach-zsinagógában létrehozandó „vallásos zsidó kultúra háza” voltak. Ezenkívül emlékeztetett Zoltai Gusztávval folytatott, „aktív vitákkal teli, de eredményes” együttműködésére, és felvetette az úgynevezett „kóser sarkok” megteremtését is az élelmiszer-áruházláncok üzleteiben. A heisleri szellemiség eredményeit – vagyis a fiatalok bevonását – csak a szegedi Ledniczky András méltatta, de rámutatott arra is, hogy mindez kizárólag az idősebb generációk tapasztalataival kiegészülve lehet gyümölcsöző. Nézete szerint

Feldmájér Péter

meg kell buktatni azt a nézetet, hogy a zsidóság képtelen összefogni, így a hitközségnek kötelessége maga köré gyűjteni a civil szervezeteket. Utalt a működési szabályzat joghözágaira, és arra, hogy a vezetőség gyakran eltért a szabályzattól. Véleménye szerint, ezt kiküszöbölendő, minél több dolgot a testület

elé kell tárnai, felhagyva a személyi döntésekkel. Mivel az első fordulóban egyik jelölt sem érte el a megválasztáshoz szükséges ötven százalékot, a második körben már csak a két legeredményesebb vehetett részt, azaz Feldmájér Péter (39 szavazat) és Tordai Péter (33 szavazat). A második körben Feldmájér 43,

Tordai 40 voksot kapott, ami azt jelenti, hogy az elkövetkezendő két évben Feldmájér Péter fogja betölteni a Mazsihisz elnöki tisztét.

Programjában a konkrét tervek helyett egy olyan stratégiai cél – a Mazsihisz mint vonzó szellemi központ vallásos jellegének „tűzön-vízen” át való megővése – megjelölését ígérte, amelyhez képest minden másodlagos. Vezetési elvei leginkább az elmúlt két év ellenében határozhatók meg, mivel véleménye szerint a békés építőmunka nem összeegyeztethető a gyors reformokkal, „az

intézményrendszer összetörésével”. A vallási jelleg deklarálása arra enged következtetni, hogy óvatosabbá válik a hitközségen kívüli szervezetekhez való közeledés. Feldmájér ugyanakkor hangsúlyozta: a demokráciát a szervezetnek önmagáért kell megalkotnia, a hatalom pedig mindenekelőtt szolgálat; valami, amit megosztani és átadni lehet.

cs. m.

*

Az elnökválasztást megelőző héten a Szombat internetes fórumán látta vendégül a lemondott elnököt és a két legesélyesebb elnökjelöltet: Feldmájér Pétert és Tordai Pétert. Először fordult elő az elmúlt tizenöt év magyar zsidó közéletében – de talán a magyar közélet egészében sem volt erre példa –, hogy fontos posztok várományosai vállalták a kötetlen beszélgetést, a legszélesebb nyilvánosság előtt – akár élőben, akár az interneten. A három fórum idején közel ötezer ember látogatott el a Szombat honlapjára, s több mint száz kérdést válaszoltak meg a résztvevők.

– Az ön távozásához a Zoltai Gusztávval folytatott négyesemközti beszélgetés vezetett, amit egy vezetőségi ülés követett volna, ám ő ezt megelőzendő, váratlanul összehívott egy rendkívüli közgyűlést. Hogyan zajlott az önök megbeszélése?

– Úgy éreztem, a számtalan probléma nagy része az igazgató személyéhez köthető. Felkerestem és biztosítottam arról, hogy nagyra tartom az elmúlt tizenhat évben végzett munkája során elért eredményeket... *Mindezek után arra kértem, hogy vonuljon vissza...* Másfél óra, kíméletlenül őszinte beszélgetést folytattunk...

– Hogyan fogadta a javaslatot?

– Abszolút higgadtan reagált, és közölte, döntése előtt szeretne szakértőkkel konzultálni. Három napban maradtunk. Másfél óra múlva mégis azzal hívott fel, hogy azonnal összehív egy rendkívüli közgyűlést...

– Milyen címszóval hívták össze a közgyűlést?

– „A Mazsihisz elnökének előterjesztése és annak megvitatása”, noha nekem a közgyűlés felé semmiféle előterjesztésem nem volt... Arra azonban álmomban sem gondoltam, hogy a Mazsihisznél meg lehessen tartani egy *illegitim közgyűlést*. A nyugdíjazás, bár felmerült a zárt ülésen, de mire elmondhattam érveimet, Zoltait már nyílt szavazással megerősítették tisztségében. Ilyen körülmények között viszont le kellett mondanom...

– Tapasztalt valamilyen támogatást a vezetőségi tagok részéről? Úgy tűnt, mintha számítottak volna a lemondására. Gondolom, a szavazófülkéket sem véletlenül állították be.

– Annyira volt véletlen, mint az előre megírt felmentő határozat. Szakmailag egyáltalán nem, más tekintetben viszont iszonyatosan elő volt készítve a közgyűlés. *Olyan hangulata volt, mint egy ötvenes évekbeli koncepció eljárásnak.* Pontosan lehetett tudni – hiszen előre elkészítették a forogatókönyvét –, ki fog hozzászólni, ki nyújtja be ellenem a bizalmatlansági indítványt, ki vezeti le helyettem a közgyűlést. Meg volt határozva, hogy Zoltait nyílt szavazással kell megerősíteni, hogy a rabbitestület mikor olvassa fel állásfoglalását. Támogatást nem kaptam, talán mert őszintén elmondtam annak a rendszernek az anomáliáit, amelyet a hűbéresi viszonytalakkal igyekeztem jellemezni. *Ahogy valaki kritizálni meri a hűbérurat, a hűbéresek egységbe tömörülnek, és teljes lojalitással viszonzják azt az anyagi, erkölcsi függőséget, ami az ügyvezetőhöz köti őket.* Más esetben viszont eltűrik saját megalázásukat. Ezért teheti a közgyűlésen és a közgyűléssel Zoltai úr azt, amit csak akar.

– Az említett konfliktusok előbb-utóbb mindenképpen a leváltásához vezettek volna?...

– Az elmúlt egy hónapban több olyan negatív hatás ért, ami megalapozta, majd megerősítette döntésemet. Három közösségi esemény után is azt kérdezték az emberek tőlem, mi történt a Síp utcában, mert a Gusztai ellenem hangolja a közösséget. S valóban elfogyott körülöttem a levegő. Míg tavaly tizenöt vidéki városba kaptam olyan meghívást, amelyben kérték, hogy tartsak beszédet a mártír-istentiszteleteken, addig idén egyetlen helyről sem érkezett ilyen. Senki ne higgye, hogy ezek véletlenek.

„Hol számárpád van, ott rendes ember abban ül”

Bächer Ivánnal beszélget Várnai Pál

Történelem szakos tanár, újságíró, író. 1991-től a Népszabadság munkatársa, majd főmunkatársa. Számos irodalmi díj kitüntetettje. Könyvei az utóbbi tíz évben folyamatosan jelennek meg. Néhány cím: Íz-lelő (1993), Rőtúr (1993), Elindulni három nővel (2000), Az elhagyott falu (2001), A zongora helye (2001), Kezdőbetűk (2002), Haláltánc (2002).

– „Hol számárpád van, rendes ember abban ül.” Ez a Blum Béla „magyar könyvestől” származó idézet lehetne Bächer Iván ars poéticája is. Mindig szolidáris a kisebbségekkel, erkölcsi bátorságához pedig kétség nem fér. A baloldal rajong érte, a másik oldal viszont nem kedveli, s akkor még finoman fogalmaztam. Politikai ügyekben ugyan ritkán szólok meg, de akkor szókimondóan. Olykor felmerül a kérdés, jogosan beszél-e valaki a nemzet nevében – többségnek, kisebbségnek egyaránt. Egy érett demokráciában kölcsönösen tekintettel kellene lenni egymásra. De hol vagyunk még ettől? S vajon hol van nálunk a számárpád?

– Hogy számárpád van-e, azt sohasem a számárpádban ülő dönti el, azt mindig azok döntenek, akik számárpádot létesítenek. S hogy éppen ki ül bele, az szintén mások kénye-kedvétől függ. Azt gondolom, hogy aki számárpádban ül, akár az iskolában, akár az életben, többnyire érdemtelenül kerül oda, és az emberi szolidaritás azt kívánja, hogy az ember odaüljön köz-

jük. Ez a hasonlat azért nem pontos. A legalapvetőbb kisebbség az egyes ember, ez az alap, és aki ír, vagy egyáltalán gondolkodik, az ebből kell, hogy kiinduljon. Csak a második lépés az, hogy hova tartozik valaki.

– **Érteni vélem, amit mond, bár nem erre gondoltam. Egy 1989-ből keletkezett, A kommunista című szatírája egy egyszerű, átlagos párttagról szól, aki nemcsak rettentően igénytelen, hanem balek is, akit saját elvtársai is kinevetnek. A rendszerváltás után viszont gyerekei, unokái semmizik ki, komcsizák le, majd az utcán is megverik. Minden rendszernek vesztese ez a kommunista. De, mint tudjuk, nemcsak áldozatok, hanem haszonélvezők is voltak jócskán a pártban. Ilyenekről nem írt?**

– Ez nem egy konkrét figura, hanem többeknek az elképzelt sűrítése. Nem is szeretem már ezt az írásomat igazán, jobban szeretek konkrét emberekről írni, nem kedvelem a példázatot. Mindenesetre, a szocialista gondolat alapveit alapvetően demokratikusnak és a keresztény-zsidó kultúrkörbe illeszhetőnek tartom. A kommunista elfajulást elsősorban abban látom, hogy a kommunista változat egyáltalán megszületett, hogy a polgári rendszer összeomlásából fakadt, ami már 1914-ben bekövetkezett, és ebből szinte természetesen következett az erőszak, melynek megjelenése az európai történelemben nem a kommunizmussal kezdődött. Az emberek már 1914-ben kezdték egymást irtani, Európában természetessé vált az erőszak, és ennek következményeként jelent meg a kommunizmus is, amely az erőszakos hatalomátvételt képviselte. Sok egyéb mel-

lett még fontos jellemzője ennek az eszmének az is, hogy az elkötelezettség fogalmával a teljes emberi személyiséget bekebelezte. Aki ehhez a mozgalomhoz csatlakozott, annak a teljes személyiségét oda kellett dobnia, s ez volt a dolog legtragikusabb része. A kommunista mozgalommal ellentétben a szocialista mozgalom ezt nem kívánja. Mivel 1957-ben születtem, ennek már csak a végjátékát láthattam, de ma is mélyen megvetem az elkötelezettséget, azokat, akik személyiségüket, érzelmeiket, gondolataikat valamely közösségnek alárendelik. Ez számomra elfogadhatatlan. Csak a kritikus hozzáállást fogadom el, tehát csak olyan közösséghez vagyok hajlandó csatlakozni, amely elviseli a kritikát, sőt akár a gúnyt is, a tréfát, a folyamatos froclizást. Olyan közösséghez, amely nem viseli ezt el, nincs közöm

– **Kifogyhatatlan a családi történetekből, adomákból, legendákból. A sok rokon, ismerős persze fedőnéven jelentkezik írásaiban. Az olvasó csak találgathat: Gold Jenő, Romlaky Anna – kik ezek? Mondjon pár szót felmenőiről, apjáról, a neves zongoraművészről, az író és hírlapíró Thúry Zoltánról, az író Thúry Zsuzsáról. Ha következetesen a számárpádot választja is, azért az ön származása sem nyilvánvaló. Mit jelent önnek a zsidóság, azon túl, hogy azonosul az üldözöttekkel, és felháborodik, amikor gyűlöletet tapasztal?**

– Nem vagyok vallásos, semmilyen valláshoz nem kötődöm. Kulturált embernek igyekszem magamat kinevelni, és kultúrákhoz, sorsokhoz, történetekhez kötődöm. Azt gondolom, hogy egy normális, kulturált magyar ember nem

térhet napirendre a magyar zsidóság tragédiája felett. Akármit beszélnek, ez nem hasonlítható ahhoz, amikor csatában esik el egy katona, fegyverrel a kezében, az ország határaitól több ezer kilométerre. Nem kaptam zsidó nevelést, és csak felnőtt fejjel találkoztam olyan emberekkel, akik ezt nyújtották nekem: Benedek István Gáborral, Kardos G. Györggyel, aki szintén nem volt vallásos, ám ugyanakkor mélyen zsidó volt. A zsidóság bonyolult dolog, vállalás. Nevem miatt a szélsőjobboldali körök persze zsidónak tartanak, legutóbb éppen a *Magyar Demokratában* küldött el engem Izraelbe az egyik vezető publicista, holott sose jártam ott, nem beszélem az ottani nyelvet sem. De hát vállalom a zsidóságot, hiszen most úgy látszik, ez az a számárpad, hogy lezsidózzák a más véleményen lévőköt, s ezt minden következmény nélkül tehetik. Így hát zsidó vagyok, ez ilyen egyszerű. Persze a zsidóság ennél többet jelent a számomra, például a zsidó sorsból fakadó irodalmat. Hovatartozásom alapvetően a magyar irodalomhoz tartozás.

– Édesapja Bächer Mihály zongoraművész volt, de kik voltak önnek a Thúryak?

– Apám anyja Thúry Zsuzsa volt, s az ő apja volt Thúry Zoltán. Ő keresztény volt, felesége pedig, dédanyám, zsidónak született, de áttért református hitre. Persze ezek az áttérések 1939-től kezdve nem sokat értek. Apám és nagybátyám is munkaszolgálatosok voltak, holott nem kaptak zsidó nevelést. Innentől kezdve mindketten vállalták zsidóságukat, majd kommunisták lettek, hiszen abban az időben ez eléggé természetes volt.

– Családkutatás ez, vagy fikciót ír? Azért arra rájöttem, hogy Romlaky Anna csak Thúry Zsuzsa lehet.

– Nem használom az eredeti neveket, mert valahogy így érzem ezt helyénvalónak. Nem találok ki semmit. Fikció talán csak a párbeszédben jelentkezik, de hát a szóhasználat is csak részben az, hiszen ismerem a szereplőket, meg rengeteg dokumentum, levél, napló, irodalmi anyag maradt rám, így ezekből gyártom a párbeszédeket is. Tulajdonképpen nem találok ki semmit.

– Írásainak az a része – hogy a családi baráttal, Heltai Jenővel szóljak –, „mely túlnyomónak mondható”, a háború előtti polgári világot tárja elénk. Egyfajta értékörzés, értékmentés ez, a polgárság felbecsülhetetlen szerepét megörökítendő a magyar gazdaságban és kultúrában. Nostalgiaival emlékszik a régi polgári világra, amikor még voltak klubok, egyesületek, kávéházak. Sajnos a holokauszt, meg az ötvenes évek gondoskodtak arról, hogy ez a polgárság alaposan megfogyatkozzon.

Fotó: Tóth Csilla

A Rákosi-rendszerben szitokszó volt a polgár, ma pedig nem azt jelenti, ami. Vannak még polgárok, abban az értelemben, ahogyan például Márai használta?

– Azt gondolom, hogy már a két háború közti polgárság is maradvány volt, amelynek nyomai még az ötvenes években, sőt még ma is fellelhetőek. Nekem semmi bajom a polgárral, de a proletárral és a paraszttal sincs. Ilyen szempontjaim nem léteznek. Parasztszót barátaimat leparasztozhatom, proletárszót barátaimat pedig leprolizhatom, s ők tökéletesen értik, hogy ebben semmi előítélet nincs. A mi családunk egyébként egy proletalizálódott polgárcsalád volt, tehát bizonyos értelemben prolik voltunk. Polgári származású dédanyám és nagyanyám varrásból élt. Prolik voltunk és szegények. Még annyit mondhatok, hogy valahányszor a *Népszabadságban* idézőjel nélkül jelenik meg ez a kitétel, hogy „polgári oldal”, én

betelefonálok és üvöltök. Ez viszont a *Népszabadság* bűne.

– Ön urbánus, és mégsem az. Járvja a vidéket, szociográfusa a falunak. Ír magyarországi svábokról, szlovákokról, kúriákról, templomokról. Egyfajta múltba vágyódás ez is, vagy csak egyszerűen hazáját, a múltját, a történelmet próbálja megismerni?

– Ugyanezt látom mindenütt: a megszűnést, a nyomokat, a számárpadokat. A svábok a zsidóknál nem kevésbé voltak ártatlanok, ugyanúgy voltak köztük gazemberek, mint a zsidók között, és mégis kollektív büntetést szenvedtek, ha nem is olyan borzalmasat, mint a zsidók, de a kitelepítés akkor is bűn volt. A bűn az bűn. Én ugyanúgy megvetem a cseh politikusokat, amiért nem ismerik el a bene_i dekrétumok bűnös voltát. Kollektív számárpad volt, fasiszta jellegű dekrétumok. Csehország nem nevezheti magát polgári államnak, amíg bocsánatot nem kér ezek miatt. Haragszom a magyar szocialistákra is, mert nem merik ezt kimondani. Minden kollektív büntetés fasizmus, ez a véleményem.

– Nemrég személyes nyilatkozatot tett a felszabadulásról. Senkitől nem vehetik el afeletti örömét, hogy ezek vagy azok megmentették az életét. Elég csak elolvasni a korabeli naplókat, hogy mit jelentett ez az élmény sok embernek, akkor. Más kérdés, hogy a jövőbelátás képessége csak keveseknek volt birtokában. Maga a „felszabadulás” szó viszont elég szerencsétlen, amelyet különösen lejáratnak a kötelező és önfeledt április 4-i ünnepek. Ön Kertész Imre Nobel-díjának fogadtatásával kapcsolatban két Magyarországról írt. Sajnos, ez a tény aligha vitatható, s egyik oldalon sem látni túl sok empátiát. Hogyan látja ezt?

– Rendkívül szomorú vagyok, hogy nincsen demokratikus magyar jobboldal, s ebben benne van a tragédia, sőt a polgárháború veszélye is. Remélem, hogy erre, elsősorban nemzetközi okok miatt, nem fog sor kerülni. A magyar jobbközép vezetői nem határolódnak el a szélsőségektől, nem háborodnak fel megnyilvánulásaiktól. Ez nagyon veszélyes helyzet.

Elfogultságok

Horváth Gábor nem kedveli Busht, amivel nincs egyedül, de a magánügye. S bár felmerül bennünk a kérdés, hogy valaki, aki ennyire nem szíveli Amerikát, miért lesz washingtoni tudósító, de az Egyesült Államok iránti berzenkedése még mindig magánügy – egészen addig, amíg képes felülkerekedni rajta. Viszont már értetlenül állunk az előtt, hogy a londoni merénylet árnyékában sem képes lemondani egy kis vagdalkozásról, s ráadásul már-már átveszi a szélsőjobb és a szélsőbal összeesküvéselméleteit (*Mentőöv Amerikának* – Horváth Gábor, Népszabadság, július 9.):

„A londoni terrortámadás elterelte a figyelmet a szegénység felszámolása és a klímaváltozás kérdéseiben a világgal szembe menetelő amerikai elnökről. (...) Bush – alighanem örömmel élve az alkalommal – valamennyi tervezett nyilvános fellépését lemondta, és csak a merényletet elítélő rövid nyilatkozat kedvéért állt önállóan a kamerák elé. (...) Az al-Kaida terrortámadása megoldotta az amerikai elnök legnagyobb problémáját, segítette neki elkerülni az elszigetelődést.”

Egy terrortámadás kapcsán leírni, hogy Bush „alighanem örömmel él az alkalommal”, nem túl ízléses. Horváth saját véleményét fogalmazza meg, de ez nem mentség arra, hogy bárkit is azzal vádoljon: pozitívumként él meg egy merényletet. Az utolsó mondat pedig ismét csak hipotézis.

„A terrortámadás előtt Washingtonban az a pletyka keringett, hogy Nagy-Britannia Afganisztánba viszi át csapatait, és egyedül hagyja Amerikát Irakban. (...) A robbantás után a kommentátorok valószínűnek tartják, hogy London növelni fogja az iraki kontingens létszámát, és az eddiginél is határozottabban áll majd ki az amerikai politika mellett. A pokolgépek – bár aligha ez volt a terroristák szándéka –

egy sor kérdésben megkönnyítették Bush amerikai elnök dolgát.”

Ezeket a mondatokat – az előzményekkel együtt – bármely szélsőjobb-oldali vagy szélsőbaloldali szerző is leírhatta volna.

*

A Magyar Fórumot, és magát Csurka Istvánt személyes sértésként érte, hogy Orbán Viktor – akinek 2002-ben több tucatnyi MIÉP-es képviselő visszaléptetését ajánlotta fel – Izraelbe látogatott, és ott a Likuddal való szoros együttműködésről beszélt. Csurkának nem zavarja, hogy a Likudot valamennyi nyugati konzervatív párt testvérpártjaként tartja számon, a lényeg az, hogy fújhatják szokásos nótájukat. Újdonság azonban, hogy – az izraeli látogatás kiváló ürügyét felhasználva – Orbán Viktort is a zsidó világ-összeesküvés ügynökeként állítják be. Június 22-én *A Likud és a Fidesz* címmel intéztek kirohanást Orbán Viktor ellen. A szokásos „Saron, a notórius arabfaló” etc. lózungok mellett a látogatás perdöntő bizonyítéka annak, hogy:

„Orbán Viktor izraeli látogatásával halálos közelségbe kerül Magyarországon izraeli megszállása.”

A szappanopera második részében (*Voltunk. Leszünk?* – június 27.) maga a Vezér, Csurka István osztja meg velünk prófétai látomásait:

„A Fidesznek és Orbán Viktornak az Al Satila-i menekülttábor hóhéra, az 1200 palesztint, nőt és gyermeket lemészároltató Saron, a falépítő Likud, a Moszadot működtető a testvérpártja. (...) Orbán kasszírozni ment Izraelbe. Két dolgot köszönnek meg neki, egy régebbit és egy újabbat. Megköszönik neki, hogy a Védegyelet és a Likud közötti jelöltjéből, ha viszontagságos körülmények között is, de köztársasági elnököt csinált. (...) És ne feledkezzen meg az SZDSZ-ről, amely egy már kidolgozott technikával be fog jutni az Országgyűlésbe, neki, Orbánnak már csak a szerepéről kell gondoskodnia. Orbán itt közbeszól: – Már elkezdte, testvér – mármint Saron testvér, nemzeti »kormány«, »közmegegyezés«, »szakértők«.”

A gyerekgyilkos zsidó szokásos vádjai mellett új elem, hogy Csurka az újonnan megválasztott Sólyom László köztársasági elnököt is gyorsan a zsidó világ-összeesküvés katonái közé sorolja be. Ennél is ízléstelenebb az általa vizionált Orbán–Saron dialógus, melyben a nyilasok hagyományos megszólitását Orbán és Saron szájába adja.

ÉLET ÉS
IRODALOM

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes éves előfizetési díj 11 300 forint

Megrendelhető a szerkesztőségben, telefon: 210-5149, fax: 303-9241

e-mail: es@es.hu

SZERETNÉNK ÖNT IS
OLVASÓINK TÁBORÁBAN ÜDVÖZÖLNI.

SZERZŐINK A TÉNYFELTÁRÓ ÚJSÁGÍRÁS,
A KORTÁRS IRODALOM, PUBLICISZTIKA
ÉS GRAFIKA ÉLVONALBELI KÉPVISELŐI.
PÉNTEKENKÉNT KERESSE A HÍRLAPÁRUSOKNÁL
VAGY FIZESSEN ÉLŐ AZ **ÉS**-RE!

Közeleg Ros hasana, a zsidó újév, a zsidó hagyomány szerint a világ teremtésének egyik lehetséges évfordulója. Nem sokkal azután, Szimhat Tora-kor, ismét előlről kezdtük olvasni a Tórát, a teremtés történetével kezdve. A zsidó hagyomány igen jelentős terjedelemben foglalkozik a teremtés történetével és körülményeivel. Már magában a Bibliában is két, egymástól csaknem független teremtéstörténet szerepel (Gen. 1:1–2:4a illetve 2:4b–24), és ezt a rabbinikus hagyomány még számtalan történettel, magyarázattal egészíti ki.

A rabbinikus gyakorlat szerint a Tóra igazi értelmének és rejtett tanításainak megértése többek között példázatok, hasonlatok (masal) segítségével lehetséges. Ennek megfelelően a rabbik a teremtés történetével foglalkozó aggadák jelentős részében is példázatokot használtak mondanivalójuk szemléltetéséhez. A példázatok közül az egyik leggyakoribb az úgynevezett királyhasonlat (masal la-melekh), amelynek sajátossága, hogy Istent – a könnyebb elképzelhetőség és érthetőség kedvéért – egy evilági királyhoz hasonlítja, cselekedeteit, érzelmeit és indítékait pedig természetes, halandó, emberi értéként jeleníti meg.

Az alábbi válogatásban a teremtéstörténet különböző fázisait értelmező rabbinikus aggadák olvashatók.

A teremtés az aggadában

A föld pedig puszta és üres volt, és sötétség uralkodott a mélység színe fölött. (Gen. 1:3) – Olyan ez, mint amikor egy király a palotáját szennyvízcsatorna partján, vagy egy bűdös szemétdomb lábánál építi fel. Ha azt mondja az ember, hogy ez a palota egy szennyvízcsatorna partján, vagy egy bűdös szemétdomb lábánál épült, hát nem lekicsinylés-e az? Hasonlóképp, ha az ember azt mondja, hogy ez a világ káoszból lett teremtve, nem lekicsinylés-e az? Rav Huna azt tanította Bar Kapara nevében, hogy ha lekicsinylés lenne, nem mondhatnánk azt sem, hogy kezdetben teremtette az Örökkévaló a Földet. Mert mi volt azelőtt? – A föld pedig puszta és üres volt, és sötétség uralkodott a mélység színe fölött. (Gen 1:3)

(Beresit raba 1)

Egy filozófus felkereste Raban Gamlielt, és azt mondta neki: „Nagy művész a ti Istenetek, de jó alapanyagokat talált, és így könnyű dolga volt. Melyek voltak azok az alapanyagok? A káosz,

a sötétség, a víz, a szél és a mélység.” Azt felelte erre Raban Gamliel: „Légy átkozott! Mindegyikről tudjuk, hogy azokat is a Jóteremtő alkotta! A káosz, amint az írva van: *aki szerez békét és teremt rosszat* (Jes. 45:7). A sötétség: *aki alkot világosságot és teremt sötétséget* (Jes. 45:7). A víz: *dicsérjétek, egek egei s a vizek, dicsérjék az Örökkévaló nevét* (Ps. 148:4), és miért dicsérjék? *Mert Ő parancsolta, s megteremtődtek* (Ps. 148:5). A szél: *mert íme, aki a hegyek alkotója, a szél teremtője* (Amos 4:13), a mélység: *midőn megerősítette a mélység forrásait* (Prov. 8:24).”

(Beresit raba 1)

Három dolog előzte meg a világ teremtését: a víz, a szél és a tűz. A víz felemelkedett, és sötétség lett, a tűz megszülte a fényt, a szél pedig a szellemet. Mind a mai napig ez a hat dolog vezérli a világ működését: a szél és a bölcsesség, a tűz és a fény, a sötétség és a víz.

(Tanhuma, Hajé Szara)

Hat dolog előzte meg a világ teremtését. Ezeknek egy része valójában is megszületett, a többi csak gondolatban született meg. A Tóra és a Jóteremtő trónja valójában megszülettek, az Atyák, Izrael, a Szentély és a Messiás neve viszont csak gondolatban születtek meg. Rabbi Ahava, Rabbi Zeira fia szerint a megtérés is. Mások szerint még az Édenkert és a Gyehenna is. Rabbi Sámuel, rabbi Jichak fia nevében azt tanuljuk, hogy Izrael fogalma mindenképpen megelőzte az összes többit, hiszen ha nem tudta volna a Jóteremtő, hogy 26 generációval később megteremti Izraelt, nem állna a Tórában, hogy *parancsold meg Izrael fiainak*, vagy hogy *mondd meg Izrael fiainak*.

Rabbi Banai szerint viszont az egész világ kizárólag a Tóra kedvéért lett megteremtve.

(Beresit raba 1)

Teremtette Isten. (Gen. 1:1) – Történt egyszer, hogy egy eretnek felkereste Rabbi Akivát, és megkérdezte tőle: „Ki teremtette ezt a világot?” Rabbi Akiva azt felelte: „A Jóteremtő.” Erre az eretnek azt mondta: „Mutass nekem valami bizonyítékot!” Rabbi Akiva arra kérte: „Holnap gyere el hozzám újra.” Másnap, amikor az eretnek újra elment hozzá, Rabbi Akiva azzal a kérdéssel fogadta: „Mi van rajtad?” Az eretnek azt felelte: „Ruhá.” „És ki csinálta?” Azt felelte: „Szabó.” Erre Rabbi Akiva azt mondta: „Nem hiszem. Mutass nekem valami bizonyítékot!” Az eretnek így válaszolt: „Mit mutathatnék neked, hát nem tudod, hogy a ruhát a szabó csinálta?” Rabbi Akiva így vágott vissza: „Hát nem tudod, hogy a világot a Jóteremtő teremtette?”

Egyszer csak meghalt az eretnek. Megkérdezték Rabbi Akivát a tanítványai: „Mit tanulhatunk mi ebből?” Rabbi Akiva azt felelte: „Ahogy az épület léte maga bizonyítja az építész munkáját, a ruha a szabóét, az ajtó az asztalosét, úgy a világ léte bizonyítja, hogy a Jóteremtő teremtette azt.”

(Midras temura)

Ebben a világban is, ha egy hús-vér király palotát épít, nem ő maga építi azt fel, hanem mesterember. De a

mesterember sem magától építi, hanem számítások és tervek alapján, amelyek pontosan jelzik, hol legyenek a szobák és az ajtók. Ugyanígy a Jóteremtő is belenézett a Tórába, és úgy teremtette meg a világot.

(Beresit raba 1)

Midőn megteremtette az Örökkévaló. (Gen. 2:4) – A hús-vér király esetére hasonlít ez, akinek van egy vékony falú pohara, és azt mondja: „Ha meleg vizet öntök bele, akkor elreped. Ha pedig hideget, akkor elpattan.” Mit csinál végül? Összekeveri a meleg vizet a hideggel, és azt önti bele a pohárba, hogy el ne repedjen. A Jóteremtő is azt mondta: „Ha jószívűséggel teremtem meg a világot, tele lesz bűnökkel. Ha pedig a törvény szigorával, akkor miként maradhatna fenn? Ezért jószívűséggel és a törvény szigorával teremtem, remélve, hogy így megmarad.”

(Beresit raba 12)

Sammaj iskolája szerint a Jóteremtő először az Eget teremtette meg, és csak azután a Földet, ahogy az írva van: *kezdetben teremtette az Isten az eget és a földet* (Gen. 1:1). Hillel iskolája szerint viszont a Földet alkotta meg először, és utána az Eget, ahogy az írva van: *amikor alkotta az Örökkévaló Isten a földet és az eget* (Gen. 2:4). Azt kérdezték Hillel tanítványai Sammaj tanítványaitól: „Szerintetek talán az ember először építi meg a ház tetejét és csak utána magát a házat? Hiszen azt tanuljuk, hogy *aki megépítette az égben emeleteit és boltozatát a földre alapította* (Amos 9:6).” Így feleltek Sammaj tanítványai Hillel tanítványainak: „Szerintetek talán az ember először készíti el a lábtartót és csak utána a trónt? Hiszen azt tanuljuk, hogy *az ég az én trónom és a föld lábaim zsámolya* (Jes 66:1).” A bölcsék szerint viszont a Jóteremtő egy időben teremtette mind a kettőt, hiszen *ugyancsak kezem alapította a földet és jobbom mérte ki az eget* (Jes. 48:13).

(Beresit raba 1)

A Földön minden össze volt zavarodva. (Gen. 1:2) – Rabbi Abahu szerint olyan lehetett ez, mint amikor egy ki-

rály két szolgát vesz magának, mindkettőt egyforma szerződéssel, ugyanannyi pénzért. Parancsa alapján azonban az egyik szabadon táplálkozhat a kincstárból, a másik pedig csak akkor kaphat enni, ha keményen megdolgozott érte. Az utóbbi ül összezavarodva, és így panaszkodik: „Egyforma szerződéssel, ugyanannyi pénzért lettünk mindketten megvéve. Amíg azonban ő háborítatlanul táplálkozik a kincstárban, addig nekem keményen meg kell dolgoznom minden falatért. Nem értem!” Hasonlóképp, a Föld is ült összezavarodva, és panaszkodott: „Egyszerre lettünk mindketten megteremtve, az Ég és a Föld. Amíg azonban az Ég a Jóteremtő fényével táplálkozik, addig a Földnek keményen meg kell dolgoznia minden falatért. Nem értem!”

(Beresit raba 2)

És mondta Isten, legyen világosság! (Gen. 1:3) – Rabbi Jehuda szerint először a világosság lett megteremtve, és csak azután a világ. Olyan ez, mint amikor egy király hirtelen palotát akar építeni, de éppen sötét van. Mít tesz? Lámpákat és fáklyákat gyűjt, hogy lássa, hova kell elhelyeznie az alapkövet. A világosság is ezért lett előbb megteremtve. Rabbi Nehamia szerint viszont előbb lett a világ megteremtve, ahogy egy király is először felépíti a palotáját, és csak azután díszíti fel fényekkel.

(Beresit raba 3)

Rabbi Simon ben Jehocadak így szólt egy nap rabbi Sámuel bar Nahmanhoz: „Azt hallottam rólad, hogy az *aggadák* mestere vagy. Mondd meg nekem akkor, hogyan lett megteremtve a fény!” Rabbi Sámuel bar Nahman így felelt: „A Jóteremtő beburkolózott fehér *talesz*-ába, és dicsőségének fénye bevilágította a Földet egyik végétől a másikig.”

(Beresit raba 3)

Elválasztotta Isten a világosságot a sötétségtől. (Gen. 1:4) – Rabbi Berakhja azt mondta, hogy a világ két nagy bölcsének, Rabbi Johanannak és rabbi Simon ben Lakisnak a tanítása szerint itt az *elválasztotta* valódi elválasztást jelent. Olyan ez, mint amikor

egy királynak két tanácsadója van, és azok összevesznek egymással. Azt mondja az egyik: „Nappal én uralkodom!” És azt mondja a másik is: „Nappal én uralkodom!” Ezért magához hivatja a király az egyiket, és azt mondja neki: „A nappal legyen a te uralmad!” Majd magához hivatja a másikat is, annak pedig azt mondja: „Az éjjel legyen a te uralmad!” Ehhez hasonlóan *nevezte Isten a világosságot nappalnak* (Gen. 1:5), azt mondta neki: „A nappal legyen a te uralmad!” *A sötétséget pedig nevezte éjjelnek* (Gen. 1:5), azt mondta neki: „Az éjszaka legyen a te uralmad!”

(Beresit raba 3)

Miért nem szerepel a teremtés második napjánál az, hogy *jó*? Rabbi Sámuel bar Nahman szerint azért, mert azon a napon még nem fejeződött be a vizek teremtése. Ezért szerepel viszont a harmadik napnál kétszer az, hogy *jó*: egyszer a vizek, egyszer pedig a nappal teremtésével kapcsolatban.

Rabbi Szimon azt tanította rabbi Josua ben Levi nevében, hogy olyan ez, mint amikor egy király keserves hadjárata után azt mondja, hogy mivel az keserves volt, ne jegyezzék fel nevét a hadjárat mellé. Hasonlóképp, a Jóteremtő is azt mondta, hogy mivel ugyanebben a vízben vész majd oda a vízözön teljes generációja, Enos és a kivonulás nemzedéke, ne jegyezzék fel a víz mellé azt, hogy *jó*.

(Beresit raba 4)

A harmadik napon olyan volt a Föld, mint valami hatalmas, víz borította síkság. Amikor elhangzott az égi parancs, hogy *gyűljenek egybe a vizek* (Gen. 1:9), a Föld minden pontján hegyek és dombok emelkedtek a magasba, hogy aztán egymástól elszakadva völgyeket alkossanak. Ekkor felemelkedett a Föld közepe, és addig hömpölyögtek a vizek, míg végül összegyűltek ezekben a völgyekben, és tengerrekké váltak. Ettől aztán a vizek annyira büszkéek és önteltek lettek, hogy ismét összefogtak, hogy elárasszák az egész Földet, csakúgy, mint annak előtte. De rájuk szólt a Jóteremtő, megfékezte és visszaterelte őket, és megparancsolta nekik, hogy többet ne lázadjanak ellene. Ezek után

homokot teremtett a tengerek határára, ahogy az ember kerítést épít gyümölcsös kertje köré. Azóta is, ahányszor csak megemelkednek a vizek, meglátják a homokot, és visszatérnek helyükre.

(Pirké de-Rabi Eliezer, 5)

Rav Aszi felhívta a figyelmet az elmentmondásra aközött, hogy a teremtés harmadik napján *előhozott a föld sarjat, maghozó füvet* (Gen. 1:12), viszont a teremtés hatodik napján *a mezőnek semmi bokra nem volt még a földön, sem a mezőnek semmi füve nem nőtt még* (Gen. 2:5). Szerinte azt tanuljuk ki ebből, hogy kinőtt ugyan a fű, de a föld színe alatt várakozott egészen addig, amíg az ember nem könnyörgött érte, és le nem esett az első eső. Akkor virágozott csak ki igazán minden fű és bokor.

(bT Hulin, 60)

Rabbi Simon ben Pazi tanítása. Miután *megteremtette Isten a két nagy világitó testet: a nagyobbik világitó testet (...) és a kisebbik világitó testet* (Gen. 1:16), azt mondta a Hold a Jóteremtőnek: „Világ ura, lehetséges-e az, hogy két király uralkodjon egy birodalom felett?” Azt felelte erre a Jóteremtő: „Akkor menj, és húzd össze magad!” Erre a Hold azt mondta: „Világ ura, hát igazságos az, hogy igazat mondok, és erre össze kell húznom magam?” Ezért végül úgy ítélkezett a Jóteremtő, hogy a Hold uralkodjon nappal is és éjszaka is.

(bT Hulin 60a)

Amikor a Jóteremtő rászólt a Holdra, a Hold annyira megrémült, hogy apró szikrák pattantak le róla. Ezekből lettek a csillagok.

(Bet ha-midrás 5)

És a csillagokat. (Gen. 1:16) – Rav Aha tanítása szerint olyan ez, mint amikor egy királynak két minisztere van: az egyik a város felett uralkodik, a másik pedig az állam felett. A király látja, hogy az egyik olyan szerény, hogy megelégszik csak a várossal is. Ezért úgy intézkedik, hogy ahányszor az a miniszter elindul valahova, a város apraja-nagyja kísérelje ki őt, és ahányszor megérkezik valahova, a vá-

ros apraja-nagyja fogadja őt. Hasonlóképp, a Jóteremtő látta, hogy a Hold olyan szerény, hogy megelégszik csak az éjszakával is. Ezért úgy intézkedett, hogy ahányszor a Hold felkel, csillagok fogadják, és ahányszor lenyugszik, csillagok kísérik.

(Beresit raba 6)

És mondta az Isten, csináljunk embert! (Gen. 1:26) – Rabbi Berekhja tanítása szerint amikor a Jóteremtő megteremtette az első embert, látta, hogy az igazak (*cadikok*) és a gonoszok egyaránt tőle származnak majd. Azt gondolta magában: „Ha megteremttem az embert, gonoszok származnak majd tőle. De ha nem teremtem meg, hogyan lesznek akkor igazak?” Mit tett hát a Jóteremtő? Elkergette szeme elől a gonoszok képét, megtöltötte szívét bűnbocsánattal, és megteremtette az első embert.

(Beresit raba 8)

Rav Aha tanítása szerint amikor a Jóteremtő meg akarta teremteni az első embert, összehívta az angyalokat, és azt mondta nekik: „Teremtsük meg az embert.” Az angyalok megkérdezték: „Minek kell az ember?” Erre Ő azt felelte: „Bölcsebb lesz, mint ti.” Mit tett a Jóteremtő? Egybegyűjtötte az összes állatot, madarat és emlőst, összekeverte őket, és megkérdezte az angyalokat: „Melyiknek mi a neve?” Az angyalok nem tudtak válaszolni. Amikor megteremtette a Jóteremtő az első embert, ismét egybegyűjtötte az összes állatot, madarat és emlőst, összekeverte őket, és megkérdezte az embert: „Melyiknek mi a neve?” Az ember pedig így felelt: „Ennek ökör a neve, ezé számár, ezt lónak hívják, ezt tevének, ez pedig oroszlán, és ez a sas.” És így tovább, megnevezte az összes állatot. Ekkor megkérdezte a Jóteremtő: „És neked mi a neved?” Az ember azt felelte: „Én Ádám vagyok, mert a földből (*adama*) lettem teremtve.” „És engem hogy hívnak?” „Te az Úr (*Adonaj*) vagy, mert te vagy az összes élőlény ura (*adon*).”

(Beresit raba 17)

Hegyek emelkedtek fel és völgyek szálltak alá arra a helyre, amelyet teremtettél nekik. (Ps. 104:8) – Olyan

ez, mint amikor hús-vér szolgájának azt parancsolja az ura: „Várj rám a piactéren”, de azt nem mondja meg, hogy pontosan hol. A szolga tehát nem tudja, mire gondolt az ura, és hol is kellene valójában lennie: a városháza előtt, a fürdő előtt, vagy talán a színház bejáratánál. Ezért aztán fel s alá szaladgál. Amikor az ura megtalálja, felpofozza, és azt mondja: „Hát a kormányzó háza elé küldtelek!” A vizek is, amikor azt hallották, hogy *gyűljenek egybe az ég alatt való vizek egy helyre* (Gen. 1:9), nem tudták, északra kell-e menniük, vagy délre. Ezért aztán fel s alá hömpölyögtek: *hegyek emelkedtek fel és völgyek szálltak alá.* Végül felpofozta őket a Jóteremtő, és azt mondta: „Hát oda küldtelek, ahol a Leviatán van”, *arra a helyre, amelyet teremtettél nekik.*

(Semot raba, 15)

És látta Isten, hogy minden, amit teremtett, igen jó. És lett este és lett reggel, hatodik nap. (Gen. 1:31) – Rabbi Tanhuma tanítása szerint ez azt jelenti, hogy *mindent szépen csinált, az ő idejében* (Eccl. 3:11). A Jóteremtő tehát a legmegfelelőbb időpontban teremtette meg a világot, előbb nem is teremthette volna. Rabbi Abahu szerint viszont a Jóteremtő több világot is teremtett, de nem volt velük elégedett, ezért mindig lerombolta azokat, míg végül megteremtette ezt a világot, és azt mondta: „Azokhoz nem volt közöm, ez viszont már az én világom.”

(Beresit raba 9)

És elvégezte Isten a hetedik napon a munkáját. (Gen. 2:1) – Hogy-hogy a hetediken?! Olyan ez, mint amikor egy király esküvőre készül. Előkészíti a baldachint, feldíszíti és ékesíti azt, de egyvalami hiányzik: a menyasszony. A Jóteremtő is megteremtette a világot, de egyvalami hiányzott: a szombat.

(Beresit raba 10)

H. N. Bialik és J. H. Ravnitzky:
Szefer ha-agada
(Devir, Tel Aviv, 1962)
alapján héberből fordította

Egy író élete

Dvorah Telushkin könyve ugyanabba a mesevilágba kalauzolja el az olvasót, amelyben I. B. Singer a novelláit és regényeit írta, és amelyben – mint az olvasottakból kiderül – ő maga élt. Történt ugyanis, még 1975-ben, hogy egy huszoneves csitri felajánlotta a nagy írónak: szívesen hozzá-viszi kocsival az egyetemi előadásaira (két és fél óra autót), amennyiben beülhet és meghallgathatja az óráit. Kezdetben tehát sófőr volt az a Deborah, aki lassanként titkárnői státusba avanszált, majd még később fordítója és állandó kísérője lett Singernek. És ebből a tizennégy évig tartó apa-lány vagy még inkább nagypapa-unoka kapcsolatból jutunk el lassacskán abba a szívszorító odi et amo kapcsolatba, amely szintén csak a legközelebbi, legodaadóbb családtagoknak adatik meg. Telushkin roppant ügyesen írta meg ezt a felejthetetlen történetet, amelyből legnagyobb örömeinkre azt tudjuk meg, hogy Singer egész életében maga volt történetei főhőse. Mert abból a hallatlan nyomorból, amelyben szüleivel gyerekkorában a kelet-európai stétben élt, lélekben élete végéig nem mászott ki; amikor végre elismert író lett, és a bankban gyűltek a könyveiből származó milliók, akkor is az éhhaláltól félt mindvégig, sőt egyre inkább. Ennek köszönhető, hogy halála után a felesége, Alma is döbbenet értesül, mekkora a vagyon, miközben ő egész életében áruházi eladóként robotolt, hogy előteremtse a mindennapi betevőt. Deborah és Singer kapcsolata lényegében az író haláláig tartott. Singer eleinte élet- és tetterős öregember, aki járja az országot, alkot, és Deborah segítségével angolra fordítja saját műveit. Közben egy olyan ember portréját festi meg a szerző, aki gyalgó, mint mindannyian, mégis olyan ritka emberi nagyság jellemzi, mint keveset közülünk. Mielőtt bárki félreértene, ez a kapcsolat egyér-

telműen nem más, mint Mester és Tanítvány kapcsolata. Aki afféle kései szerelmi történetet vár, mint pl. Picasóé és Françoise Gilot-é, az csalódni fog. Miközben Deborah teljes szimbiózisban él Singerrel, férjhez megy, négy gyereket szül, elválík, újra férjhez megy stb. De mindezt csak elejtett szavakból tudjuk meg, a szerző egyáltalán nem helyezi magát előtérbe, inkább csak mikrofonállvány, annak viszont kiváló. Az ember meg, akit megismerünk, suta, elesett, mások segítségére szorul, semmit sem talál, mert a dibukok mindent eldugnak előle, pedig holtbiztosan emlékszik rá, hogy mit hová tett. Aztán az ígéretések: miután Singer a gondolatától is irtózik annak, hogy bárkit megbántson, mindenkinek mindenre igent mond, ez persze károszt eredményez, egyszerre négy riporter akar interjút készíteni vele, egyszerre harminc ember csönget be dedikálni, hát lehet így élni? De lehet-e másképp? És lehet így alkotni? Közben megtudjuk, hogy Singer az író legjobb barátjának az íróasztala mellett elhelyezett papírkosarat tartja; hogy szerkeszteni a novelláját közepén kezd, és egyszerre halad onnét mindkét irányba; hogy miközben ír, annyira beleéli magát a saját metaforáiba, hogy ha tűzről ír, már érzi is a szagát, és rohan a konyhába megnézni, mi ég; hogy van egy rumliszobája, ahová élete minden hordalékát begyömöszöli, s ahol rendet kéne rakni, hogy a kincsek, a még meg nem jelent művek kiszabaduljanak, csak hogy ez teljességgel lehetetlen. A könyv második része az irodalmi életbe enged bepillantást. Sikerekről és kudarcokról szerzünk tudomást, összeveszésekről és kibékülésekről kiadókkal, egyetemekkel stb... Egyvalami azonban feltűnően hiányzik a könyvből, sehol egy igaz barát, sehol egy író társ, egy méltó partner, csak a nagy magány és elszigeteltség ebben a mindvégig idegen, New York-i világban, ahol folyton el kell veszni, ahol társtalannak kell lenni, és legfőként: készen állni a menekülésre,

mert ki tudja, mikor jön a következő holokauszt. Miközben a könyvet olvastam, egyre vártam, hogy jöjjön már a Nobel-díj körüli csinnadratta, de a szerző azt is helyén kezeli. Igaz ugyan, hogy attól fogva Singer bujkálni kénytelen rajongói elől, de aztán lecseng ez is, és a lényegen semmit sem változtat. Alma Singer továbbra is elhiszi, hogy pénzszerűen élnek, I. B. Singer továbbra se olvassa el a szerződéseit, hagyja, hogy a kiadók, a filmesek rendesen elbánjanak vele. Amit én ebből a könyvből hiányoltam, az az, hogy kevés szó esik benne J. B. Singerről, az író bátyjáról, aki idősebb volt I. B.-nél, regényírásban nagyobb nála – már ha ez lehetséges –, és aki döntő hatással volt az öcs Singerre, egész életében. Persze, amikor Deborah belép Singer életébe, az író bátyja réges-rég halott, azt pedig tudjuk, hogy a szívünknek kedves halottak velünk maradnak ugyan, de beszélni róluk mindennél nehezebb, már ha nem teljességgel lehetetlen. Aztán lassan eljön 1982–83, és I. B. ekkor valóban hanyatlásnak indul. Nem csupán fizikailag, hanem szellemileg is. Borzalmas paranoia uralkodik el rajta, mindenki ártani akar neki, de elsősorban Deborah, aki ellopja a történeteit, a pénzt, a sikereit, mindenét. Szívszorító. Hogy az ilyen nagy elmék se tudjanak időben meghalni, hogy kénytelenek legyenek fizikailag túlélni önmagukat, s a végén a leghűségesebb embereiket állítsák a szinte teljesíthetetlen feladat elé, hogy felül kelljen emelkedniük az utolsó évek roppant megaláztatásain ahhoz, hogy bálványuk valahogy visszakerülhessen az őt eleve megillető piedesztálra. Megindító könyv. Ráadásul ízlésesen van megírva, a szerző képes az öregkori, leáldozó csillagot is úgy ábrázolni, hogy csak az együttérzést váltsa ki belőlünk, ne az ellenszenvet. Dvorah Telushkin memoárja mindazok számára érdekesítő olvasmány, akik annak tartják I. B. Singert, aki: korunk halhatatlan mesemondójának, a legmélyebb emberi érzelmek legnagyobb megszólaltatójának. Az itt következő vallomás Singer halála után – magától – esett ki egy könyvből, amelyet nem vett elő senki, egyszer csak mégis ott hevert a kanapén – bizonyára ezt is egy dibuk rendezte így.

Dezsényi Katalin

ISAAC BASHEVIS SINGER

Vallomás

Fotó: Nancy Crampton

Csak egy író van. Egyazon fa ágai vagyunk mind. Annyi a megírandó történet, hogy amikor áramolni kezd benned egy könyv, az azért van, mert az Isteni Szerző beléd plántálja a mesét. Írnoka lévén, nagy tisztelettel kell viselkedned az Isteni Szerző iránt. Nekem az a szerencse jutott osztályrészemül, hogy egy életen át ága lehettem annak a fának. Egyetlen ága csupán.

Gyakran írok démoni megszállottságról, és néha reinkarnációról. Tudom, az ilyesmire nincs tudományos bizonyíték, ám én ettől függetlenül hiszek benne. Gyerekkorom óta érzem, hogy olyan erők vesznek minket körül, amelyekre nincs magyarázat. Néhanapján sikerül a közelükbe férköznünk. De amit látunk, az mindig homályos, kétértelmű. Gyanítom, hogy nagy gondolkodóink, miután sorra csalódnak a technika vívmányaiban, szellemi energiáikat olyasvalami felé fordítják, amit napjainkban okkult

kutatásnak nevezünk. Az igazságot soha ki nem deríthetjük, de már a kutatás is komoly hasznunkra lesz. Én a magam módján ezt a fajta kutatást végzem egész életemben. Nyomon követhető ez az iparkodás mindazon írónknál, akiket született mesemondóknak nevezünk. Az igaz írónak le kell válnia a szereplőiről. Hagyja, hogy annyira emberek legyenek, amennyire csak lehetséges. Egy emberi lény nem hozhat létre egy másik emberi lényt. A szereplőknek önmagukat kell megalkotniuk. Az író meg álljon félre az útból. A szereplők akkor is tovább élnek, amikor már nem írunk róluk. Olyan dolgokat visznek véghez, amelyekről nincs is tudomásunk. Nem várakoznak az időbe dermedve, amíg visszaülünk az írógépig. Nem állnak meg mondat közepén, csak mert becsöngetett hozzánk valaki. Tovább beszélgetnek. Mi nem halljuk őket. Ezért kell visszatérnünk az íráshoz. A dolgok közben mennek tovább a maguk útján. A halak se hagyják abba az úszást, ha nem nézzük őket. Semmi sem áll meg attól, hogy nem nézünk oda többé. Az író nem hall meg mindent, amit a szereplői mondanak. Még az okos író sem. Csak abba a hibába ne essen senki, hogy azt hiszi, maga alkotja a szereplőit. Az író csak figyelmesen odahallgat, miközben a szereplő felépíti önmagát. Az író dolga csupán az, hogy álljon el az útból. Amíg a könyv készül, amíg az utolsó i-re is fölkerül a pont, az írónak látnia kell, hogy szereplői táncolnak a papírlapon. Aztán egy szép napon elkészül a könyv. Kész, vége. Az író nem néz semerre többé. A szereplők készek, s ő csak azt látja, hogy belevesznek a homályba. És ebből tudja, hogy a mű kész. És ha valóban jó író, a távozó szereplők még integetnek is neki. Amikor az irodalom magyarázni, elemezni kezdi önmagát és túlzásba viszi

az okoskodást, ez annak a jele, hogy az írónak nem sikerült félreállnia az útból. Mesemondó lévén a szó valódi, tizenkilencedik századi értelmében, jómagam afféle irodalmi kövületté lettem. Ha egy halhatatlan irodalmi alkotás olvasására vágyom, visszamegyek a tizenkilencedik századba, amikor is a történet elbeszélése és a pompásan megalkotott szereplők még a fikció lényegét képviselték. Hiszem, hogy az irodalomnak vissza kell térnie az effajta elbeszéléshez, különben óhatatlanul elnyeli a zsurnalizmus, vagy ami még ennél is rosszabb, a dilettantizmus. Hiszem, hogy az irodalom társadalmi feladatot tölt be. De hiszem azt is, hogy az az író, aki úgy ül le regényt írni, hogy fejében kész a társadalmi mondanivaló, soha nem fog jó regényt írni. Ehelyett papolni fog, dögunalmasan. Találunk egy követ, és annak adjuk a kezébe, aki tudja, hogyan kell gyémántot csiszolni, vagy olyasvalakire bízunk, aki nem tudja, mit kezdjen vele – nos, a kettő között ez a különbség. A gyémántcsiszolónak úgy kell megmunkálnia a követ, hogy napvilágra kerüljön a szépsége. Az író szellemessége, bölcsessége ugyanaz a szerszám, amivel a gyémántcsiszoló megmunkálja a drágakövet. A gyémántcsiszoló tudja, hogy repedések vannak minden drágakőben, amiként az író, a mű csiszolója is ki tudja hozni alapanyagából a legszebb fényjátékot és ragyogást azáltal, ahogy megmunkálja, ahogy megvágja, ahogy az apró hibákat is az előnyére fordítja. Az emberi faj az ember hibáinak hosszú, egybefüggő folyama. Ezt az igazságot fel kell ismernünk. Minden szereplőben, akit az író megalkot, benne kell lennie ezeknek a hibáknak, különben a könyve túlon túl felszínes lesz, története túlon túl kézenfekvő. Minden szereplőben lennie kell az ellenkező oldalból is, ez adja a motíváló erőt. Ha ez megvan, a könyv erőteljes. Az olvasót minden ponton bizonytalanságban kell tartani. A feszültség akkor alakul ki, ha azt a szereplő kialakítja. Ez minden könyvre igaz, amelyik olvastatja magát, amelyiket nem tudod letenni, amíg ki nem deríted, mi lesz a szereplő következő lépése. Nincs az a szereplő, amelyik egyenes vonalon tud haladni. Minden sze-

replőnek, még a legjámborabbnak is szüksége van a csábításra, konfliktusra, pillanatnyi kételyre, nemezisre, a választás lehetőségére. Ez az az öt dolog, amiből a szereplő építkezik.

Ami az emberi fajt illeti – nem vagyok optimista. Mindannyian hibádzunk valamiben, még akkor is, ha fogatékainknak is megvan a maga szépsége. Se szeri, se száma azoknak a példákknak, amikor a hit tantételeit, a legszebb eszméket gonosz célokra fordítják. Az emberek a hegyi beszéd nevében szent inkvizíciót szerveztek. Sztálin a szocializmus eszméit több millió ártatlan ember elveszejtésére használta. Az emberi agresszió és a fanatizmus csak az utolsó emberrel együtt fog kivészni. Soha nem lesz egyenlőség, valódi szabadság vagy valódi igazság. Néha az az érzésem, hogy a Pokol, amelyről a Szent Könyv beszél, valójában a mi földünk. Éjszakánként ébren forgolódom, és azon borongok, hogy évmilliókon keresztül mennyi szenvedésnek voltak kitéve az emberek és az állatok. Végső lehetésemig perlekedem a Mindenhatóval. Ugyanakkor nyilvánvalóan kell, hogy legyen valami célja Istennek azzal, amit csinál. Nem avathat be a titkába, mert ha azt megtudjuk, nincs többé szabad akarat. Meglehet, a legjobb célt szolgálja mindez, de amíg én nem tudom, mi ez a cél, jogomban áll tiltakozni. Néha olyan vallásról álmodom, amelynek a tiltakozás az alapja. A lázadásra épülő etikáról álmodom. Írtam is erről, de még nem érkezett el a pillanat, hogy közre is adjam. Valahol még él bennem a remény szikrája, hogy Isten titka egy nap mindannyiunk számára feltárulkozik. Ez lesz az igazi megváltás, vagy amire mi, zsidók azt mondjuk, eljön a Messiás. Néha gyanítom, hogy a titok egy részét a lelkünk legmélyén ismerjük már, ez lehet az, ami bennünket életben tart.

Dezsényi Katalin fordítása

* A fenti szöveg a Park Kiadónál megjelenő *Álomlátó* című kötetben fog megjelenni. Az eredeti szöveg Dvorah Teluskin: *Master of Dreams. A Memoir of Isaac Bashevis Singer* című művében olvasható.

Búcsú Saul Bellow-tól

89 éves korában, otthonában elhunyt Saul Bellow, Nobel-díjas amerikai-zsidó író. Az élet értelmét kutató regényhőseinek metsző, könyörtelen, fekete humorral átítatott ábrázolása új lendületet adott az amerikai regény XX. századi fejlődésének.

Regényeinek színtere Chicago, ahol gyermekkorát és felnőtt élete nagy részét töltötte.

Művei – a hosszabb és a rövidebb írások egyaránt – jól megkülönböztethető, azonnal felismerhető stílusban íródtak: elegyítik a magas irodalmi nyelvet és a köznapi beszédet, a szellemességet és az aforizmákat.

Amikor a multikulturalitásról faggatták, így válaszolt: „*Tudjuk, ki a zulus Tolsztoja? A pápuaiak Proustja?*” A megjegyzés felháborodást váltott ki, saját szavai szerint bizonyosságul szolgált, hogy „*jó esetben is érzéketlen, rosszabb esetben elitista, sovíniszta, reakciós és rasszista vagyok – egyszóval: szörnyeteg*”.

Sosem fogyott ki az ötletekből, és sosem állt le az írással. Az 1976-ban kapott Nobel-díj pályájának fordulópontja volt. Sok más díjazottól eltérően, Bellow természetesen fogadta az elismerést. „*A bennem lakozó gyermek boldog – mondta. – A bennem élő felnőtt kétkedik.*”

A díj átvételekor azonban – mint mondta – tisztában volt azzal a „*rejtett megaláztatással, amely a század néhány nagyszerű íróját érte azzal, hogy nem kapta meg*”.

Montreal egyik, bevándorlók által lakott szegénynegyedében született, Solo-

mon Bellow néven. Születési idejének bejegyzése 1915. június vagy július 10. (A zsidó bevándorlók akkoriban kevéssé foglalkoztak a keresztény naptárral, és a feljegyzések nem egyértelműek.)

Négy gyermek közül ő volt a legfiatalabb, de – és ezt sosem mulasztotta el megjegyezni – az első volt testvérei között, aki már

az Újvilágban született. Szülei a születése előtt két évvel vándoroltak ki Oroszországból, de Kanadában sem bizonyultak sokkal szerencsésebbnek. Apja, Abram vállalkozásai egyre-másra kudarcot vallottak. Édesanyja, Liza, mélyen vallásos volt, és legkisebb, kedvenc gyermekét rabbinak vagy hegedűművésznek szánta. 1924-ben a Bellow család Chicagóba költözött, ahol sorsuk valamivel jobbra fordult: Abram munkát kapott egy pékségben, szentet lapátolt, sőt még szeszcsempészetbe is keveredett.

Saul gyermekkorában mélyen megmerítkezett a zsidó tradícióban, de végül fellázadt az ellen, amit ő „fullasztó ortodoxiának” nevez. Chicagóban nem csak fizikailag, de lelkileg is otthonra lelt. A város azzá vált Bellow számára, amivé London Dickens, vagy Dublin Joyce számára – életének és munkájának központjává; nemcsak hely vagy háttér volt, hanem szinte saját jogú szereplő.

Középiskolás éveiben kezdett írni. 1933-ban iratkozott be a University of Chicagóra, de két évvel később váltott: a Northwesternre ment, mert az olcsóbb volt. Irodalmat szeretett volna tanulni, de az angol tanszéken tapasztalt hétköznapi antiszemitizmus miatt meggondolta magát, s végül 1937-ben, antropológia és szociológiai szakokon szerzett diplomát. Ez a két tudományág mélyen beleivódik regényeibe. Addigra már a szépirodalom megszállottja volt.

Tanulmányai befejeztével, a chicagói „Szövetségi Írók” program résztvevője lett (W.P.A. Federal Writers’ Project), amelynek során közép-nyugati regényírók életrajzait készítette, majd az Encyclopaedia Britannica szerkesztőségi tagja lett, ahol Mortimer Adler Nagy könyv sorozatán dolgozott.

A harmincas évek vége felé költözött New Yorkba, „*fejemben kuszaság volt, de vágytam rá, hogy tanulhassak*”. Greenwich Village-i éveiben céltalanul, eleinte kevés sikerrel írt, közben könyveket szemlézett. A II. világháború kitörésekor sérve miatt leszerelték, később a kereskedelmi flottához csatlakozott. Éppen kiképzésen volt, amikor Hiroshimára ledobták az atombombát.

Ekkor fejezte be a sorozásra váró ifjú chicagói elidegenedéséről szóló *A levegőben lógó embert*. Ez a mű 1944-ben jelent meg, nemsokára követte az antiszemitizmusról szóló *Az áldozat* című regény, melyet saját bevallása szerint Dosztojevszkij hatására írt. Bellow ezeket a műveket diplomamunkájának és doktori disszertációjának tartotta. Úgy vélte, iparosmunkák ezek, amelyek tisztességesen vannak megírva, de cselekményükben vérszegények és túlságosan is az európai regénymodellt mintázzák.

1948-ban Bellow, a Guggenheim Társaság támogatásával, Párizsba utazott, ahol az utcákat járva és saját jövőjén töprengve egyfajta megvilágosodásban volt része. Eszébe jutott egy gyermekkori barát, Chucky, „*nagyhangú, aki mindig örömmel jelentette ki, hogy nagyszabású terveik vannak*”, és elkezdett azon gondolkodni, milyen is lenne egy Chucky hangján megírt regény. „*A könyv magától jött – mondta később. – Csak ki kellett nyújtanom a kezem, hogy elkapjam.*”

Az így született *Augie March kalandjai* 1953-ban jelent meg, áttörést hozva Bellow-nak. Ez volt első igazi könyvsikere, amely jelentős íróvá emelte. A regény legalább olyan meglepetően és felejthetetlenül kezdődik, mint a Huckleberry Finn; vadonatúj hangot jelentett az amerikai szépprózában: élénk, nyers, túlradó, részben jiddis, részben whitmani felütésekkel.

„*A széppróza az önéletírás magasiskolája*” – mondta egyszer Bellow. További regényeiben gyakran jelentek meg saját és környezete életének momentumai. Humboldt alakjában Delmore

Schwartz költő fedezhető fel; Hendersonban Chandler Chapmanre, John Jay Chapman író fiára ismerhetünk; Gersbach, a csábító a *Herzogban* nem más, mint egy Jack Ludwig nevű professzor, aki akkortájt valóban elcsábította Bellow feleségét; és a művekben ilyen-olyan formában Bellow számtalan kedvesének szinte mindegyike feltűnik.

1959-ben megjelent a *Henderson, az esőkirály*, amely még az *Augie March*-nál is nagyobb szabású látomás. Egy amerikai milliomosról szól, aki az újjászületést kutatva Afrikába utazik. Bellow, aki sosem járt Afrikában, fordulópontnak tekintette ezt a művet.

Később úgy vélte, az *Augie March* kissé féktelen, irányíthatatlan mű. A *Henderson* volt az, amelyben Bellow alkotóereje kiteljesedett.

A *Hendersont* 1964-ben követte a *Herzog*, címszerepben egy zsidó Jedermann, akit felesége a legjobb barátjával csal meg. „*Íráskényszer lesz úrrá rajta – mondta a szerző. – Elkészeregett, metsző, ironikus és zsörtölődő leveleket ír a barátainak és ismerőseinek, valamint a nagy embereknek, a gondolat óriásainak, akik az értelmét alakították.*”

A regény megírására visszatekintve azt mondta: „*A Herzog csupán egy ötlet volt. Egy nap azon kaptam magam, hogy leveleket írok – mindenhová. Aztán eszembe jutott, hogy mindez remek ötlet az ország és az értelmiség szellemi állapotáról szóló könyvhöz.*” A regény könyvdíjas lett.

Az egyensúly helyreállt, amikor ugyanabban az évben bemutatták Bellow számos színpadi művének egyikét, *Az utolsó analízist*, amely gyorsan megbukott.

Az 1969-es *Mr. Sammler planétája* egy New Yorkban élő és elmélkedő holokauszt-túlélőről szól. Ezzel a regénnyel nyerte el Bellow a harmadik Könyvdíjat.

Az 1975-ös *Humboldt adománya* egyik legsikeresebb művének bizonyult. A regényben Charlie Citrine-nek, a Pulitzer-díjas írónak meg kell békülnie mentora, Von Humboldt Fleischer költő halálával. Ebben az esetben az élet utánnoztta a művészetet, hiszen a *Humboldt* szépirodalmi Pulitzer-díjat nyert. Ezt kisvártatva követte az irodalmi Nobel-díj, melynek átadásakor a Svéd Királyi Akadémián felidéztek Bellow ötletgazdagságát, sziporkázó iróniáját, remek

humorát és izzó szenvedélyességét. Bellow elfoglalhatta az őt megillető, méltó helyét amerikai elődei, Ernest Hemingway és William Faulkner között. „*A Nobel-díj után közalkalmazotti sorba taszítottnak éreztem magam a kultúra világában. Jóságosnak kellett lennem, jelenlétemmel áldást és méltóságot osztanom, mint egy politikusnak, akár tetszett, akár nem. Ezt az árat kellett megfizetnem.*”

A Nobel-díj után megjelent könyve, a *Jeruzsálemben és vissza*, izraeli útjáról szóló visszaemlékezés. Ezt követte *A dékán decembere*, amely egy amerikai város hanyatlásáról szól.

Ettől kezdve egyre rövidebb könyveket írt, saját megfogalmazásában „tömörebb jelzéseket” küldött. A 2000-ben megjelent *Ravelstein* című regénnyel tért újra vissza a terjedelmesebb prózához. A könyvet közeli barátja, Allan Bloom sorsa ihlette: egy ünnepezt professzor AIDS-ben meghal. A The New York Times könyvkritikai rovatában megjelent kritikában Jonathan Wilson szerint „*nagyszerű könyv egy sokat vitatott témáról: a férfibarátságról Amerikában.*”

1993-ban elhagyta választott városát. A távozásnak több oka volt. Chicagói barátai közül sokan, köztük Allan Bloom is, meghaltak, és Bellow úgy érezte, „*nem bírja tovább, hogy halott barátainak háza előtt sétálgasson*”. Taszította a Chicagóban akkoriban tapasztalható, erősen rasszista hangulat is. Néhányan a radikális fekete közösség tagjai közül azt kezdték terjeszteni, hogy zsidó orvosok szándékosan HIV-vírussal fertőzik a fekete gyerekeket. Bellow a The Chicago Tribune-ban megjelent cikkében tiltakozott is a rágalom ellen. Bostonba költözött, és John Silber rektor meghívására a Boston Universityn kezdett tanítani.

Saul Bellow egész életében úgy közelített a művészethez, mint egy idegen, aki épp most érkezett a Földre: „*Sosem láttam még a világot. Most megláttam: gyönyörű, csodálatos ajándék. Elbűvölő valóság! És amikor eljön a vég, az általam ismert legbölcsebb emberek azt mondták, mindez el fog tűnni. Nem vagyok teljesen bizonyos ebben. Ha megkérdeznének, hiszek-e a halál utáni életben, azt felelném, agnosztikus vagyok.*»Több dolgok vannak földön és egen, Horatio...«”

A The New York Times cikke alapján

Szőnyi Andrea

LAJTAI LANGER PÉTER

Meggyőződés és kétség

A vallás, mint az egyik leg-alapvetőbb emberi szükséglet, rendkívül alkalmas mind a tartalmas bezárkózásra, mind a képesség és szorgalom által meghatározott, nyitott típusú fejlődésre. A beépített megoldóképletek segítségével mindent elérhetővé és megmagyarázhatóvá tesz – akár a legmegrázóbb drámai mozzanatot, a szenvedést is –, hasonlóan más nagy eszmei, ideológiai és fogyasztói szervező rendszerekhez. Eszmei értelemben – és kifejezetten nem történelmi szempontból – két jelentős tapasztalatot eredményezett a nyugati típusú vallásgyakorlat. Egyrészt kialakult és megerősödött a metafizikus és racionális fogalmak ellentmondásban gazdag világszemlélete, és annak a mindennapokat szabályozó, tanácsoló vagy elváró, követelő vagy tiltó, jutalmazó vagy büntető gyakorlata; az etika és erkölcs kulturális hagyománya. Másrészt a vallások összessége azt a felismerést hozta, hogy konkurens, küzdő és kirekesztő természetük ellenére e nagy magyarázó rendszerek között mély és alapvető a hasonlóság. Meggyőző, hogy a különféle forrásból származó, az emberről és környezetről szóló szövegek tartalma milyen természetesen közelíti és hasonítja az embert felebarátjához.

Aztán a hit nemes szolgálata a szolgák együgyű hitvé alakult. Szerény eltérést mutató szövegváltozatok és a lényegét alig módosító kis különbségek lettek túlharsogva, hol csak egyszerűen és ostobán, hol önzőn, részrehajlóan és felelőtlenül, hol nyíltan aljas és gyilkos szándékkal. A formai

Lajtai Langer Péter költő, fotóművész és galériás. 1949-ben született Budapesten. Az ELTE Jogi Karán és a Rabbiképzőben végzett tanulmányokat. A magyarországi alternatív színházkultúra megeremtőjének számító Halász-csoport tagja volt. Közben Jancsó Miklós és Sára Sándor filmjeiben statisztált. 1972-ben emigrált (vagy ahogy akkoriban mondták: „disszidált”). Jeruzsálemben, Párizsban és Antwerpenben végzett rabbinikus tanulmányokat. Párizsban művészettörténetet tanult.

Az 1980-as évek elejétől önálló művészeti galériái vannak New Yorkban és Párizsban. 2004-től Budapesten él.

különbségek számunkra oly kedves és látványos gazdagságát vajon miért értelmezzük örökké ellenséges érzelmekkel és dilettánsok által szított előítéletekkel?

A történelem kezdetben észrevétlenül, később nyíltan csalta meg formáit. Az ellenséges környezet kiválasztott és elkülönített egy kisebb csoportot, melynek ezt követő öntörvényű fejlődése megszülte az örök másság társadalmi modelljét. Majd egymás szerves megvetésében lett polgárrá a jobbágy, vetélt el asszimilációs törekvésében az emancipált, vált szomszédja meggyőződéses tömeggyilkosává a kapitalizmus kizsákmányoltja. Útközben az Istenről megtudtuk, hogy még távolabb lakik, mint véltük; a hitről, hogy veszélyes; a vallásról, hogy szakma; a felkentekről, hogy jó, ha átlagemberek. De azt is, hogy létezik emberi nagyság, jóság, önfeláldozás és példamutatás.

Egy nagy ívű visszatekintés tanulsága értelmében, a vallási hasonlóság felismerése nem vált a nyugati civilizáció meghatározó élményévé. A monoteizmus a nagy csoportok számára nem örömet és az egymáshoz való hasonlóság élményét szabadította fel, inkább gyűlöletet, radikális csoporttudatot, és a kirekesztés egyiknél kicsinyes, másiknál ordas ösztönét. Áldástalan örökségül hagyományozva ezzel a történelmi összefüggések kibogozhatatlanságának átkát, valamint a mindenkori és halmozódó felelősséggel való elszámolás csapdáját. Már soha nem fogjuk maradéktalanul megérteni, ki és miért is lett pontosan olyan torzó, mint amilyen lett.

Örökbe kaptuk a hagyományhoz való kötődés kesze-kusza érzetét. Ezt a vallásos világgépet szegényítette el tartalmilag a felvilágosodással megerősödő tudományos gondolkodás. Majd hitelvesztése a vallást külsőséggé és érzelmileg egyre szélsőségesebbé tette. Saját tárgykörének zsugorodását a politika felett szerzett befolyásának növelése ellensúlyozta. A titok és a csoda helyet szorított a pragmatikus önzésnek és a kicsinyes oknyomozó részletességnek.

Így érkeztünk az elfogadás és/vagy elutasítás szabad választásának korához. Az első esetben azt feltételezzük, hogy a tanítás örök és megváltoztathatatlan, tartalma az egyetlen kinyilatkoztatott igazság, ez az élet napos oldala, a hívó az egyetlen hiteles emberi normában hisz, cselekedetei is ezt és csak ezt tükrözik. Elutasítás esetében pedig azt feltételezzük, hogy a tanítás esetleges, tartalma hiedelmekkel teli és részben hamis, a levont következtetés köztörténetileg kifogásolható, és a benne megfogalmazódó részrehajlás megmosolyogtató is lehetne, ha nem lenne kifejezetten életveszélyes. Holott egyik feltételezés sem igaz a maga teljességében. Ilyen értelemben feladata ma kultúránknak a vallási hagyomány tisztázása – mint az egyik legmélyebb emberi ösztön, később történelmileg terhelte társadalmi intézmény, majd elfogadott vagy elutasított polgári értékrend újragondolása és újraértékelése.

Évtizedek hosszú bolyongása országokon, etnikumokon és kultúrákon át,

egyik politikai, vallási és fogyasztási rendszerből a másikba, markáns ideológiai környezetből még markánsabbba, azt eredményezte, hogy a felhalmozott élmény és tapasztalat megfogalmazásra szólít. Annál is inkább, mert ahogy múlik az idő, úgy erősödik bennem a benyomás, hogy civilizációkat közelről érintő alapkérdések nem kerülnek megfogalmazásra. Mintha minden érdekelt részéről egy egyhangú, konszenzusos egyezség sorompóként zárna el útjukat. Ennek oka talán a történelem- és a tárgyismeret hiánya, talán a kölcsönös félelem és bizalmatlanság, talán a tabuk mérete, súlya és túl nagy tisztelete. Vágyam, hogy a fontos alapkérdéseket a vizuális művészet adottságai segítségével a magam módján megfogalmazhassam, a lehetséges válaszok kiérleléséhez pedig ismereteim és képességem arányában magam is hozzájárulhassak.

A monoteisztikus vallási alapvetésekre ráépülő nyugati kultúrát globálisan senki nem utasíthatja el a naivság vádjá nélkül. Ezért szükséges visszanyúlni a normák kialakulásának korai korszakához, az eredethez, abban a reményben, hogy az ábrázolási módban használható új anyagok és technológiák újszerű összefüggésbe rendezhetik a megértés szempontjából oly fontos ismereteket. Ennek hiányában az ember és ember közti haszontalan félreértés csak nőni fog, nem csökkenni.

Paradigmaváltások korában azt várjuk el egy alkotótól, hogy a fókuszba került tárgyi világot tematikailag tisztán, tárgyhiően, az alaposág, a pontosság és a bőség igényével mutassa be. Időtálló értéknek csak az átgondolt gondolat és a részletek hitelessége és gazdagsága minősülhet, szemben az üzenet nélküli egyszerűsítéssel, az olcsó, látványos, de pontatlan spekulációval, a kiüresedett stílusjegyek merev megőrzésével.

Ilyen értelemben kapnak helyet műveimben a zsidó vallás szimbólumai. Ezek újrafogalmazásával több célom is van. Egyrészt be akarom mutatni, mennyire alkalmas bármely partikulárisnak minősített tárgyi világ egy egyetemesnek tartott kultúra ábrázolására. Így lesz a zsidó vallási kegytárgy – tálesz, tefilin, imakönyv, menóra, sófár, kidduspohár és más – alkalmas

Lajtai Langer Péter:
Önarckép
meggyőződéssel
és kétséggel
(részlet)

posztmodern gondolatok és érzések kifejezésére. Ezzel igazolnám azt az állítást, hogy a másság, ha nem is azonososság, de hasonlóság.

Másrészt be kívánom vonni a zsidó kultúra tárgyi környezetét az egyetemes képzőművészet formanyelvébe. Kifejezve ezzel a modern, nemzetben gondolkodó, de multikulturális társadalomnak azt az adottságát, hogy az ismerős kommunikációs modell jelentése alapján ismeretlen összefüggéseket is képes kezelni. Ha a kegytárgyak és használati módjaik ismeretlenek is számunkra – méretarányuk, színük, elhelyezésük, összetettséjük foka, a környezetükhöz való viszonyuk, együtt- vagy különállásuk, egybesimulásuk vagy egymásnak feszülésük, mind olyan kódok és minták, melyeket jól ismerünk saját megszokott környezetünkből. Ezért, ha nem is ismerjük az adott tárgyak hangulati és érzelmi világát, velük mégis modellezhet-

jük az általunk jól ismert világ összefüggéseit. Ez pedig már a posztmodern, multikulturális kor nagy tanulsága.

Végezetül nem hiszem, hogy a képek értékelésében életrajzi adataim játszanak a főszerepet, de azt sem, hogy az életútnak semmi szerepe nem volna a téma kiválasztásában és megjelenítésében. Mégsem a partikuláris élet esetlegessége a fontos, inkább az örök problémák hol szándékos, hol szándékmentes megjelenésének kihívása. Ez a tét, ennek a kihívásnak tartozunk felelősséggel, és az alkotási folyamat mint megoldási kísérlet is csak ebben az összefüggésben nyerhet értelmet és igazolást. Ezt tekintem életpályám zsinórmértékének.

*

Lajtai Langer Péter kiállítása a Magyar Zsidó Múzeumban augusztus 29-től szeptember 30-ig tekinthető meg.

Kié az illatosabb szappan?

Izraeli filmtavas

Estéről estére idén is megtelt a körüti kis mozi.

Néhány filmre alig lehetett beférni, már egy nappal előbb elkelték a jegyek. A megnyitón még a galériára is jutott néhány néző, ők hely hiányában kazettáról nézhették meg *A vízenjáró* című filmet a vetítéssel egy időben. Olyan alkotások is szerepeltek a programban, amelyekről sokat írtak a nemzetközi sajtóban, s amelyek fesztiváldíjakat is kaptak. A kritikusok az izraeli film megújulásáról beszélnek, ám a hazai forgalmazókat a lelkes nemzetközi fogadtatás sem győzi meg arról, hogy érdemes lenne megvenni néhány izraeli filmet. *A vízenjáró* premierje júniusban volt Londonban, s ezt megelőzte a párizsi, New York-i és berlini bemutató. Több ország moziójában játsszák *A világ végén fordulj balra* című filmet is. Ez utóbbi rendezője, Avi Nesher, egy filmje bemutatása alkalmából Budapestre látogatott, és találkozott a közönséggel. Négy játékfilmet, három dokumentumfilmet és a Sam Spiegel Filmfőiskola hallgatói által készített diplomafilmeket láthattunk az Örökmozgóban május 19–30. között.

A filmek 2004-ben készültek, Efrájim Kishon *Sallah Shabbati* című, 1963-ban készült klasszikus alkotásának kivételével. Avi Nesher egy Budapesten adott interjújában lelkesen beszélt arról, hogy Efrájim Kishon filmjei megkerülhetetlenek voltak azok számára, akik a kezdeti időkben filmet készítettek Izraelben. A hatvanas években az író, filmrendező Kishon írásai és vígjátékai egyebek mellett a héber nyelv modernizálásához is je-

Hölgyeké a győzelem

A világ végén fordulj balra

lentősen hozzájárultak. A filmjeiben elhangzó mondatok közül nem egy szálóigévé vált az országban, persze abban az időben más volt a mozi szerepe, mint manapság.

Avi Nesher a *Világ végén fordulj balra* című alkotása is a hatvanas években játszódik. A helyszín a „világ vége”, egy eldugott kis falu a Negev sivatag határán. Nincsenek autók és sztrádák, üzletek és kávéházak, reklámtáblák és külső zajok, néhány ház alkotja csupán a települést. Lakóit elválasztja egymástól a különböző nyelv és kultúra, az eltérő szokások. A franciául beszélő, korábban betelepült marokkói zsidók és a most érkezett, angolul beszélő indiai zsidók bizalmatlanul méregetik egymást.

„Pardon, Madame, ide ne teregesen, ez a mi házunkhoz tartozó szárítókötél” – mondja a marokkói asszony az indiaiaknak, aki először nem érti, mit akarnak tőle, aztán rájön, hogy el akarják zavarni. A feszült helyzet ellenére a marokkói szagolgatni kezdi a másik asszony frissen mosott ruháit, és nem

állja meg, hogy meg ne kérdezze: milyen szappan ez? Az indiai nem késik a válasszal: természetesen angol, a legjobb szappan a világon! Ehhez már nem kell nyelvtudás, a marokkói ingerülten jelzi, hogy a legjobb szappan természetesen a francia. Az asszonyok mély megvetéssel néznek

egymással farkasszemet, a marokkói „francia” és az indiai „angol”.

Nem zavartalan tehát a jobb sorsban reménykedő betelepülők élete. Az elmentétek csak tovább éleződnek, amikor a marokkói özvegyasszony elcsábítja az indiai családapát, és amikor a marokkóiak kinevetik a krikettező indiaiakat. Van azonban két tinédzser lány, akik füttyülve a felnőttek közötti konfliktusokra, mély barátságot kötnek egymással, függetlenül attól, hogy az egyik indiai, a másik marokkói családból származik. A lázadó, kíváncsi és szemtelen lányokat jobban érdekli testük titkainak felfedezése, a szerelem, a mély barátság és szeretet, amit egymás iránt éreznek, mint a felnőttek világa.

A kis település lakói idővel elkezdik érteni egymást. Eltanulják egymás nyelvét, szokásait, megtanulják, hogyan kell alkalmazkodni és együtt élni. Ezt a folyamatot mutatja be a film, remek karakterekkel és helyzetekkel. Hol nevetünk, hol szomorkodunk, de mindvégig együtt érzünk a szereplőkkel, különösen a két fiatal lán-

nyal, akik egy új, nyitottabb és szabaddabb generációt képviselnek.

A *Világ végén fordulj balra* a legnépszerűbb film volt tavaly Izraelben. Négyezerötvenezeren látták, ami kiugróan magas nézőszámot jelent hazai filmnél. De nem csak Izraelben volt sikere, szerte a világon vetítik, fesztiválokra és mozikba. A rendező, Avi Nesher, aki Hollywoodban rendez sikeres kommersz filmeket, sok év után tért vissza szülőföldjére, hogy izraeli filmet készítsen, és műve azonnal a sikerlista élére került.

Eytan Fox, *A vízenjáró* rendezője a *Jossi és Jaggerrel* (2002) tört be a filmvilágba a berlini bemutató után. A történet kimondatlan tabukat döntöget: az izraeli hadseregben játszódik és két katona titkos szerelmi viszonyáról

A vízenjáró

szól. Izraeli filmben először bukkant fel a férfiak közötti szerelem témája. Eytan Fox legutóbbi filmje, *A vízenjáró*, a harmadik német generáció nácizmus-hoz való viszonyát vizsgálja, izgalmas politikai krimibe ágyazva. A főszereplő Moszad-ügynök szerepét Lior Askenázi, az ünnepezt izraeli sztár játssza. (Magyarországon a *Kései házasságban* láthattuk, amit az Örökmozgóban játszottak és a Duna televízióban is bemutattak.) *A vízenjáró* ügynöke a Moszadtól kapott titkos megbízatásának teljesítése érdekében barátságot köt egy régen körözött náci tömeggyilkos két unokájával. Egyikük egy izraeli kibbucban, a másik Berlinben él. A két fiatal tud a nagyapa múltjáról, de azt hiszik, már régen nem él. A Berlinben élő Axel meghívja az idegenvezetőként bizalmába férközött ügynököt a család születésnapjára. A partin a hatalmas torta után a fiatalok legnagyobb megdöbbenésére tolókosiban betolják a nagyapát is. Végre

elérkezettnek látja az időt az ügynök, és éjjel belopózik a betegszobába. Előveszi a pisztolyát, és akkor... képtelen megölni a tehetetlen öregembert... Magába roskadva távozik, de szembetalálkozik Axellel. Axel leül nagyapja ágyára, végigsimítja arcát, és lassan kihúzza az életet fenntartó infúziós csöveket. Szimbolikus gyilkosság ez, tetteivel igazságot szolgáltatott, és leszámolt azzal a múlttal, amely akaratlanul az övé is.

Eytan Fox filmjében szembeállítja a harmadik generációt a szülők, a nagyszülők múltjával. Azt az álláspontot képviseli, hogy a fiatalok sokkal kevésbé hajlandók kompromisszumra, mint elődeik. Ők már nem hajlandók titkolózni, mellébeszélni és elhallgatni. A múlt soha nem évül el, ezért nyíltan

kell beszélni róla, szembe kell nézni vele, vallják a szereplők. Egy interjúban Eytan Foxtól megkérdezték, milyen érzéseket táplálnak Izraelben a németekkel szemben: „Ők a bűnösség érzetének szörnyű terhét hordozzák magukban. Meg kell tanulnunk, hogy ne féljünk azoktól, akik különböznek tőlünk, azoktól, akik a feltételezett ellenségünk...” – nyilatkozta.

Miként az előző két játékfilm, az amerikai születésű ortodox rendező, Joseph Cedar filmje is Berlinből startolt, a *Táborúért* (2004) különdíjat kapott. Egy negyvenéves asszony áll a történet középpontjában, aki lányaival 1981-ben egy új vallási csoporthoz szeretne csatlakozni. A közösség a három nő befogadását feltételekhez köti. Az asszonynak új férjet kell találni, és két lányának el kell fogadni a vallási szabályokat – a lányok azonban minden megtesznek, hogy megakadályozzák az anya szándékait. Saját elképzelésük van életükről. Cedar egy interjúban így nyilatkozott: „Azok az emberek érdekelnek, akik képesek kitörni a törzsi szorításból és saját vágyaik szerint élni. Az ideológiák arra szolgálnak, hogy elfedjék az alapvető emberi érzéseket.”

A dokumentumfilm-készítésnek komoly hagyományai vannak Izraelben. Kezdetben az állam támogatásával, ma már számos kisebb műhelyben és stúdióban alapítványi támogatással, és saját tőkájükből is forgatnak a rendezők. Külföldi televíziók évek óta vásárolják a sokszor rangos nemzetközi díjakat nyert alkotásokat. A kedvező helyzethez az is hozzájárul, hogy az izraeli televízió rendszeresen bemutatja az új filmeket, s így a legnagyobb nyilvánosság előtt méretetnek meg. A dokumentumfilm-rendezőket általában a jelen érdekli, éles társadalmi problémákat feszegetnek. A műfajt három film képviselte az Örökmozgó izraeli filmtavaszán. Az *erdőn kívül* (2004) egy korabeli napló segítségével idézi fel és hozza nyilvánosságra több mint százezer litván zsidó meggyilkolását 1941 és 1944 között. A *Hölgyeké a győzelem* (rendezte: Yuval Cohen, Amit Azaz) egy női kosárlabdacsapat szenvedélyes és elszánt küzdelméről szól a férfiakat előnybe helyező sportvilágban. A *Forgatási napok* (rendezte: Michal Kafra, Deva Melman) úgy készült, hogy az alkotók két évig járták Izraelt, lencsevégre kapták az utca emberét, különös figurákat és élethelyzeteket, a háborús viszonyok mindennapjait. Sokszínű, izgalmas, máskor félelmetes látletet ez Izrael két évről, a film alkotóinak szemüvegén keresztül.

Az elmúlt évtized során az izraeli film érzékelhető, pozitív változáson ment keresztül. Témái erőteljesebbé és univerzálisabbá váltak, művészei eszközei kifinomultabbak. Felhívják magukra a külföld figyelmét, díjakat kapnak, írnak róluk, és egyre gyakrabban láthatók mozikban is a világ számos országában. Izraelben 2001-től jelentős állami támogatásban részesül a filmgyártás. Az évente leforgatott húsz-huszonkét játékfilm közül mindig akad három-négy, amely a nemzetközi érdeklődés középpontjába kerül. A hazai nézők körében is egyre népszerűbbek az izraeli filmek. Négy-öt éve még alig érték el a huszonötzres nézőszámot, ma már több százezeren váltanak jegyet. Bizonyára ez is hozzájárul ahhoz, hogy egyre több külföldön dolgozó izraeli rendező tér vissza filmet készíteni.

„A jó hírek általában váratlanok”

Interjú Tarbay Dávid izraeli íróval

Július 18-án, a jeruzsálemi államelnöki rezidencián a 28 éves Tarbay Dávid vehette át Moshe Kacavtól az izraeli irodalmi élet egyik legrangosabb kitüntetését, az elnöki díjat. Az elismerést második regényéért kapta, amely héberül *Sztalker*, magyarul *Eklipszis* címen jelent meg. Dávid Budapestről vándorolt Izraelbe a 90-es évek elején. A kitüntetés kapcsán Tel-Aviv melletti, Ramat Gan-i otthonában beszélgettünk.

– Hogyan érkeztek Izraelbe?

– 15 éves voltam, amikor az anyámmal alijáztunk, de akkor a bátyám egy éve már itt élt. Előtte is sokszor, olyan ötször jártunk már itt, a bar micvómat is Izraelben tartottuk. Anyámnak több ismerőse élt itt, mindig volt hol laknunk és mit csinálnunk, már nem egy ismeretlen országba érkezünk. Pesten a Trefortba jártam, ahonnan fél évre egy Beer Sheva-i merkáz klitába* kerültünk, ahol csak héberül tanultam. Később Ramat Ganban telepedtünk le, kibéreltünk egy lakást. Itt egy meglehetősen bohém zenei középiskolába kerültem, mivel már hatéves korom óta tanultam hangszeren játszani, csellóztam. Ebben az iskolában aztán viszonylag jól befogadtak, beilleszkedtem. Ott érettségiztem. A gimnáziumban már nem igazán ment a zenélés, a csellót átváltottam nagybőgőre, aztán a zongorát csembalóra, de valójában zeneszerzés-

sel kezdtem foglalkozni, és összezavarodott a dolog. De az emberek a huszadik századi klasszikus zenét egyrészt nem igazán hallgatják, másrészt nem nagyon játsszák. Ez egy zsákutca. A katonaságot sikerült megúszni, és aztán a tel-avivi egyetemen tanultam filmzés szakon forgatókönyvírást. Ott végeztem négy éve, azóta dolgozom és írok. Próbálkoztam forgatókönyvekkel is, de az kevésbé érdekel, mint a próza.

– Milyen a kapcsolatod a magyar nyelvvel, Magyarországgal?

– Az anyámon és a bátyámon kívül már senkivel sem beszéllek magyarul, és hamar átáll az ember agya a héberül gondolkodásra. Persze még mindig sokat olvasok magyarul, de alig beszélek. A regényeim magyarra fordítása sem ment könnyen, az elsőnél még egy barátom segített a szöveg csiszolásában. A második már jobban ment, de elég sokáig tartott, és még így is maradt munkája a szerkesztőnek. Majdnem minden évben megyek Magyarországra, ott van az apám, a két

nővérem, a nagybátyám. Levelezek, e-mailezek velük. Tavaly tavasszal ott voltam a könyvfesztiválon a könyvem magyarországi bemutatóján, ami nagyon jól sikerült.

– Már két regényed is megjelent itt Izraelben héberül. Milyen volt a fogadtatásuk?

– Az elsőnek nemigen volt fogadtatása, a másodikkal viszont már elnyertem ezt a díjat. Elég sokan írtak róla, sokan meginterjúvoltak, elég nagy port kavart. Az első még egy egészen kis kiadónál jelent meg, a második viszont már az egyik legnagyobb.

– Mennyire foglalkoztat, hogy el is olvassák-e a könyveidet?

– Ha azt mondanám, hogy tojok rá, az nem lenne igaz. De az írás valami belső kényszerből származik, és nem azért, mert meg akarom mutatni mindenkinek, hogy milyen okos vagyok. Az olvasókra az ember csak a vége felé gondol, amikor a szöveg már kész van és elkezd szerkeszteni, és elkezd gondolkodni, hogy ez itt most működik-e, vagy sem. Az ideális olvasó, vagy valami ilyesmi, csak a munka vége felé jut az eszembe, de ez már egy másik folyamat.

– Váratlanul ért ez a mostani izraeli kitüntetés?

– Igen, mert nem hirdetik ki, hogy kik a jelöltek, hogy a kiadó jelölt-e, szóval nem tudom pontosan, hogy megy ez az egész választás. A jó hírek általában váratlanok. Egyik nap a jeruzsálemi Héber Egyetem elnöke felhívott a mobiltelefonomon. Mert tulajdonképpen ő ennek a kitüntetésnek a zsűrije. Ő közölte velem, hogy engem jelöltek ki nyertesnek ebben a kategóriában. Őt kategória van, életműdíj, vers, nem héberül írott izraeli irodalom, első könyv és próza. Én kaptam meg a prózát.

* Befogadóközpont.

- Meg lehet élni Izraelben a szépirodalomból?

- Nem. Szerintem sehol sem, és itt sem. Az írás mellett dolgozom és könyveket is fordítok. Amolyan vételező vagyok egy bolthálózatban, amely könyveket is árul. Tulajdonképpen könyvekkel foglalkozom munkaidőben is.

- A fordításokat te választod, vagy ők keresnek meg téged?

- Is-is. Jó esetben én választom, és megpróbálok keresni egy kiadót, rossz esetben megkérnek. Most jelenik meg fordításomban héberül Nádas Pétertől az *Egy családregény vége*, Gelléri Andortól az *Egy önérzet története*, és még ebben az évben két Déry-novella.

- Szüleid híres emberek, apukád

Tarbay Ede író és költő, édesanyád pedig Szalai Anna irodalmár. Örül-tél ennek, vagy esetleg inkább zavart?

- Sosem zavart. Amikor kicsi voltam, akkor az olvasókönyvből kellett felolvasnom az apám verseit. Inkább büszke voltam, mint hogy zavart volna. Itt pedig az anyámat csak bizonyos körökben ismerik.

- Hogyan látod magad húsz év múlva?

- Nagyjából ugyanígy. Nyilván fogok még írni és fordítani. Remélem, egy csendesebb helyen fogok lakni, inkább a városon kívül, a levegő miatt. Biztos lesznek gyerekeim is...

Shiri Zsuzsa
Jeruzsálem

Utópia nem létezik

Tarbay Dávid fiatal, magyar származású izraeli íróról mindössze annyit tudok, amennyit az utóbbi hónapokban a rövid hírekből hallhattam. Vagyis: *Eklipszis* című második kötetével új hazájában elnyerte a rangos Elnöki díjat. A legizgalmasabb részlet azonban még ebben az egysoros tudósításban is elsikkadt, nevezetesen, hogy a szerző valóban izraeli író, aki nyelvet váltott és regényét héberül írta, majd onnan fordította magyarra. Ez a tény elegendő ok legalább arra, hogy eltöprengjünk Kertész Imre *Gályanaplójának* egy bejegyzésén: „Milyen nagyszerű és élvezetes játék lehet írni kezdeni egy idegen nyelven. Micsoda felfedezés minden megtalált szó, micsoda izgalom minden közhely, micsoda újdonság a legelcsépeltbb nyelvi formulára való rábukkanás! S ha mégoly elcsépelt is, nem hinném, hogy ez az izgalom: a felfedezésé, a fris-

Tarbay Dávid:
Eklipszis,
Kortárs Kiadó, 2004;
180 oldal, 1600 Ft

sességé, az ujjongásé ne ütne át rajta és ne kölcsönözne valami új bájt és feszültséget annak, ami anyanyelvű írónál a legbanálisabban hangzanék.” Többek között ezért is méltánytalan volna, ha figyelmen kívül hagynánk e szempontot, amikor az *Eklipszis* nyelvi megformáltságáról, szerkesztési hiányosságairól, túlírtóságáról beszélünk. Talán éppen a nyelvváltás kínjában találunk magyarázatot a műben legkövetkezetesebben kikapott stilisztikai eszköznek, a szöveget olykor filmszerűvé varázsoló rövid, pattogó mondatoknak a használatára. Tarbay stílusszervező készsége akkor

mutatkozik meg leginkább, amikor a pergő ritmus ellenére képes lassú, figyelmes olvasásra kényszeríteni bennünket. Az említett filmszerű jeleneteket ugyanis átjárja a tárgyi valóságnak és a környezetnek az a fajta körülményes leírása, amelyben felismerhető az „új regény” technikája, de sokszor túlzottan megterheli, széttördeli a szöveget. Elkelt volna egy szigorú szerkesztő, aki kirosszálja a hosszadalmas leírásokat, a nem igazán változatos és ismétlődő hasonlatokat, melyek között – meg kell hagyni – akad néhány telitalálat. Nem kizárt, hogy a nyelv sajátos feszültsége éppen az anyanyelvre való visszafordítással vesztett erejéből, de itt vannak azok a problémák is, melyek a visszatérő hangulatkeltő motívumok túlhajszolásából, vagy ellenkezőleg, egy-egy fölöslegesen beléptetett szereplő kidolgozatlanágából erednek.

Akad azonban egy furcsa akadály, valamiféle nem-egyidejűség, ami Tarbay tehetségétől, de mindenekelőtt rokonszenves írói hozzáállásától függetlenül – kortársai jó részétől eltérően, egyfajta komolysággal műveli az írást – meggátolja, hogy az *Eklipszis* felzaklató olvasmányélménnyé váljon. Mielőtt bővebben szólnánk e megkésettégről, foglaljuk össze az *Eklipszis* történetét, amelynek első fele hat ember – a Professor, Rodetzky, Jon, Leila, Ivanov és a gyerek – nyomorúságos életét írja le egy meg nem nevezett ország büntetőtelepén. A rabok előéletében a kínzáson kívül semmi közös nincs, illetve ha volt is, sosem tudhatják meg, mert semmire sem emlékeznek, vagy nem tartják érdemesnek elmesélni. A Zóna véletlenszerűen összefogdosott lakóinak nincs megváltás, nem áll előttük a mártíromság lehetősége. Nem tudják, miért bűnhődnek, de rabságuk még fogvatartóik számára is teljesen haszontalan, hisz egyszer élelmet adnak, máskor lőnek. A környezet, akár a Szolovki-szigeteken; a tavaszi áradások aknákat sodornak a partra. A gyerek néhány homályos történet hatására – melyek szerint a korábbi rabokat egy titokzatos személy kivezette a Zónából – Sztalkeré akar válni. Az igazán nyomasztó körülmény viszont az, hogy ők sem tudják, hová, miért akarnak menekülni. Berendezkedtek, elfogadták ezt a kietlen, minden transzcendenciától mentes

létszerkezetet, és még a Professzor elkeseredett barkácsolása, szabadulásukra tett elkeseredett kísérletei is csupán pótcelexkvésnek tűnnek. Végül az önfelszabadítás sem adatik meg nekik; éppen, amikor léghajójukkal szállnak fel, éri légítámadás a Zónát, elűzik a tisztet, és megkezdődik a papok, a királynő és a bíboros együttes uralma. Lela és a gyerek intézetbe kerülnek, szótlannal tűrik a papi felügyeletet, majd – a bíboros halálakor kiadott vezeklési körlevél rádöbbeneti őket, hogy az új rend semmiben sem különbözik a tisztékétől – ugyanilyen szótlannal továbbállnak. Csak sejthetjük, merre hajóznak: a Zóna, vagy egy másik Zóna felé, mert a történet magába zárul. A második rész az egykori karmester, Ivanov előéletét meséli el, aki, mint kiderül, egy kommunista országból érkezett Amerikába, ahol példás kertvárosi életet élt. Mikor lemezfelvétele befejezése után Londonból hazatér, felszínre törnek családi konfliktusai, és biztonsága egy csapásra szertefoszlik. Igaz, maga sem bízott fenntarthatóságában, sőt, mintha autós ámokfutásával éppen ő provokálta volna ki az összeomlást. A zárkák, alkoholelvonók, pszichiátriai intézetek sora után arra ébred, hogy ejtőernyővel a hátán kilökik egy repülőgépet ajtáján. A Zónában ér földet. Ivanov története halvány gyanút ébreszt, hogy a Zóna, legalábbis részben, az intézmények, a bűntetéssel nevelő társadalom metaforája.

De ez csak gyanú, mert szintén méltánytalanság lenne elsiklani afelett, hogy Tarbay eddigi életének felét egy olyan országban töltötte, ahol évtizedek óta permanens háború zajlik.

A fogságból fogságba vándorlás, az új hatalmakban való elszánt bizakodás persze a diaszpórasorsot is magában rejtheti, mégis azt hiszem, Tarbay egy ennél általánosabb érvényű allegóriát kívánt megalkotni. Amivel csak egy baj van: Orwelltől Krasznahorkaiig már számosan megtették előtte. Ez az áthallásokra, asszociációkra lehetőséget adó irodalom – melynek őse minden bizonnyal az a Kafka, kinek tanítványai vagy az egyéni iszonyat vagy a totalitarizmus mechanizmusának feltárása felé tágították megfejthetetlen paraboláit – addig volt életképes, amíg létezett az, amiről tilos volt beszélni. Nem a befogadói érzékenység tompulásáról vagy az érzelmi referenciák hiányáról van szó, mert mindez már megtörtént, utána vagyunk – azóta, a szimbólumok és látomások helyett a tényeké, a tanúságtételé a főszerep. Kicsit olyan ez a könyv, mintha negyedszázaddal ezelőtt írták volna, mikor Huxley és Boye csak a Kozmosz könyvek tudományos-fantasztikus sorozatának darabjai közé csempészve láthatott napvilágot.

Kivéve, ha „mítoszok, rémálmok és utópiák között körkörösen keringő történetekből szőtt tudatregényről” van szó, ahogy a borítón olvashatjuk. Ez azonban több személyességet és pon-

tosságot igényelne annál, mint amennyi ebből a rovarok mikrokozmoszát fűrészgőzű gyerek töprengéseiben és a felviláglantott mitikus utalásokban megjelenik. Mert pontosan az az „összeszövés” hiányzik, ami organikus egésszé szervezhetné a könyvet. Sem a bibliai, sem a bábeli, sem a wagneri szimbólumrendszer nincs kibontva, márpedig a szimbólum szó, eredeti értelmében, egy kettőtört tárgy *összeilleszthető* darabjait jelöli. Tarbay nyilván el akarta kerülni a pályakezdők fejére olvasott tipikus hibát, amitől minden idősebb író óva int: az önmagáról való írást, ám ezzel bezárta magát a „negatív utópia” műfajának kliséi közé – ilyen a rendszer mesterségesen kreált nyelve, a sztereotip szereplők groteszk, töredékes tudása – ami lehetetlenné teszi a hitelesség magasabb fokát még akkor is, ha nyíltan utal e hagyományra. (Arra a hagyományra, ami a kommunista rezsimek és – nem meglepő – a gyarmati országok irodalmában vált igazán népszerűvé.)

Rosenzweig-től tudjuk: *ha valakinek van mit mondania, azt új módon fogja mondani*. Tarbay a nehezebb utat választotta, világteremtő gesztusa fontos ígéret, magában hordozza az önteremtés képességét is, ami e kötet utolsó olvasata: emlékezni a saját történetre, újra összegyűjteni a cserepeket, majd végezetül – ahogy a gyermek szabadulása pillanatában is – meglelni a saját nevet.

Csáki Márton

Summary

Writing about the controversies of modern Israel, **Attila Novák** describes the paradoxes determining the Jewish state in his essay, "Refuge of the dispersed?" He believes that "today, in the atomic age, when anti-Semitism has also become global, the chances of destroying Jewry would increase if every Jew were to live in one specific part of the world. One or two Islamic bombs would be more than enough to destroy Jewry. People who are making efforts to end the Diaspora are making a grave mistake."

Included in this month's issue is an analysis of European public attitudes following the London bombings by **Ildikó Eperjesi** and a report on Egypt by **Márton Csáki**.

In his travelogue, **Gábor T. Szántó** describes his visit to Germany and the talks he gave in Berlin and Nuremberg, together with musings on the pitfalls of modern European Jewish identity and the "cult of remorse" among Germans and Jews, caused by Nazism among the former and the survival of the Holocaust among the latter.

András Heisler, president of the Federation of Jewish Communities in Hungary called upon managing director **Gusztáv Zoltai** to resign owing to the deficiencies in the economic management. Instead of resigning, however, Zoltai convened a putsch-like assembly, at which his loyal "vassals" consolidated his position. The president resigned and **Péter Feldmájer** was elected in his place. Feldmájer has already acted as president of the Federation between 1991–1999.

The media review offers an analysis of the anti-Israel bias in Hungarian media.

Pál Várnai interviewed **Iván Bächer**, the renowned writer and journalist, whose widely acclaimed stories are a reflection of the co-existence of Hungarian, Jews and Germans in Central Europe.

Szonja Ráchel Komoróczy has contributed translation of the *aggadot* on the Creation.

In "Confession", **Isaac Bashevis Singer** notes, "I often write about being possessed by demons and sometimes about reincarnation. I know that there is no scientific evidence for these things, but I still believe in them. I have always felt that we are surrounded by powers for which there is no explanation. Sometimes, we manage to get closer to them. But what we see is always blurred and ambiguous." Translator **Katalin Dezsényi** reviews Dvora Telushkin's book, in which this unknown text by Singer was published.

Péter Lajtai Langer, whose works illustrate this month's issue, was originally a member of **Péter Halász's** set. After emigrating, he became an Orthodox Jew. "We have inherited a jumble of feelings about our ties to tradition. The rise of scientific thought brought about by the Enlightenment impoverished the religious weltanschauung. Religion became increasingly focused on outward appearances and engendered extreme emotions. Mystery and miracles gave way to pragmatic egoism and petty investigative details."

Dávid Tarbay, Hungarian-born author and translator, who was recently awarded the President's Prize for Literature, was interviewed by **Zsuzsa Shiri**. His book *Eklipsis* is reviewed by **Márton Csáki**.

Vera Surányi has contributed a report on the Israeli Film festival held in May, 2005, in Budapest.